
ULUSLARARASI İKTİSATTA İLERİ ARAŞTIRMALAR

Editör: Doç.Dr. Sabahattin ÇETİN

Uluslararası İktisatta İleri Araştırmalar

Editör

Doç. Dr. Sabahattin ÇETİN

yaz
yayınları

2024

Uluslararası İktisatta İleri Araştırmalar

Editör: Doç. Dr. Sabahattin ÇETİN

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-6171-97-8

Aralık 2024 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Rekabet Gücü Başlıklı Yayınların 1990-2023 Dönemi Bibliyometrik Analizi.....	1
---	----------

Fatma ERDOĞAN, Kazım SARIÇOBAN

Dijitalleşme, Ekonomik Kalkınma ve Sürdürülebilirlik: Brics-T Ülkelerinde Kamu Yönetimi	19
--	-----------

Erdemalp ÖZDEN, Kübra Beyza YAVUZ

Türkiye'nin Bölgesel Ticaret Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerle Değerlendirilmesi.....	33
---	-----------

Şükrü İNAN, Elif Kübranur GÖREN

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

REKABET GÜCÜ BAŞLIKLİ YAYINLARIN 1990-2023 DÖNEMİ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ¹

Fatma ERDOĞAN²

Kazım SARIÇOBAN³

1. GİRİŞ

Rekabet gücü kavramı, bir ülkenin, firmanın veya sektörün (endüstrinin), rakiplerine kıyasla daha iyi performans gösterme, pazarda üstünlük sağlama ve sürdürülebilir başarı elde etme yeteneğini ifade etmektedir. Bir başka tanımda ise rekabet gücü, rekabet ortamındaki bir firmanın rakipleri karşısında, faaliyet alanı ya da kaynakları kullanım şekli nedeniyle elde ettiğı avantajlı durum (Tekin, 2011:33). Bu kavram, ekonomik büyüme, refah ve yaşam standardı açısından büyük önem arz etmektedir. Özellikle küreselleşme ve sonrası dünya ekonomi sisteminin değışmesi ile firmaların ya da ülkelerin uluslararası piyasalarda söz sahibi olmaları, iç ve dış piyasalarda elde ettikleri rekabet güçlerine bağı hale gelmiştir. Rekabet gücü yüksek ülkeler, daha hızlı ekonomik büyüme ve kalkınma performansı sergilerlerken; rekabetçi firmalar, daha fazla yatırım yaparak istihdam yaratmakta ve ihracatı arttırmaktadırlar. Bununla birlikte, rekabet gücü yüksek ülkeler, daha yüksek gelir seviyelerine, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetlerine ve daha yüksek yaşam standartlarına sahip olmaktadır. Bu yönüyle rekabet gücü kavramı; ülkelerin, firmaların ve sektörlerin ekonomik başarısı ve refahı için kritik öneme sahiptir.

Çalışmada, “rekabet gücü” konusundaki akademik literatürü nicel yöntemlerle incelemek ve bu alandaki bilgi birikimini haritalandırmak amaçlanmıştır. Bir başka ifadeyle çalışmanın odağı, rekabet gücü üzerine yapılan yayınları, atıfları, yazarları ve anahtar kelimeleri analiz ederek, bu konudaki eğilimleri belirlemeye çalışmaktır.

Çalışmada ilk olarak “rekabet gücü” kavramı tanımlanmış ve daha sonra bibliyometri hakkında kısa bilgi verilmiştir. İlerleyen bölümde Türkiye’de bibliyometri konulu tez çalışmalarına bakılmış ve daha sonra

¹ Bu bölüm, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı’nda 22.08.2024 tarihinde tamamlanan “Rekabet Gücü Başlıklı Yayınların Bibliyometrik Analizi (1990-2023 Dönemi)” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Bilim Uzmanı, fatma.coban.32@hotmail.com ORCID: 0009-0005-9185-0522

³ Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, kazimsaricoban@hotmail.com ORCID: 0000-0001-6578-3702

Web Of Science veri tabanından alınan verilerle bibliyometrik analiz sonuçları paylaşılmış ve yorumlanmıştır.

2. REKABET GÜCÜ KAVRAMI

Rekabet gücünün, ele alınmak istenen alana (firma, sanayi ve ülke) göre, ayrıca rekabet gücünü belirlemede kullanılan ölçütlere ve bakış açısına bağlı olarak farklı tanımlamaları bulunmaktadır. Aşağıda bu kavramın literatürde sıklıkla kullanılan bazı tanımlamalarına yer verilmiştir.

Rekabet gücü kavramı ilk olarak Smith ve Ricardo tarafından Uluslararası alanda literatüre kazandırılmıştır. Geleneksel yaklaşıma sahip Mutlak Üstünlükler Teorisi, Klasik İktisat Okulu Kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith tarafından 1776 yılında yayımlanan “Ulusların Zenginliği” kitabı ile başlamıştır. Adam Smith’in teorisindeki eksiklikleri gidermek amacıyla, Klasik İktisat okulundan David Ricardo Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini yayımlamıştır. Michael E. Porter ise, teknolojiye dayalı yeni dış ticaret teorilerinden Rekabetçi Üstünlükler Teorisini geliştirerek, rekabet kavramını ticaret literatüründe öne çıkarmıştır (Yazıcıoğlu, 2022: 29).

Smith, Mutlak Üstünlük Teorisi adlı eserinde, bir ülkenin rekabette nasıl avantajlı konuma geleceğini “kendilerinin üretmediği ya da diğer ülkelere göre daha pahalıya üretilen ürünleri ithal etmesi ile sağlayacaktır” ifade etmiştir. Ricardo ise, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi ile diğerlerine göre bütün sektörlerde mutlak üstünlüğe sahip olan bir ülkede sadece karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünlerde uzmanlaşarak uluslararası rekabette avantajlı konuma gelebileceğini savunmuştur (Kırankabeş, 2006: 231).

Saxena ve Lozac’h (2010: 13) rekabet gücü kavramını şu şekilde tanımlamışlardır:

“Bir iktisatçı için rekabet gücü, bir ülkenin ulusal verimliliğindeki artış ve yaşam standardının yükselmesi sonucu rakiplerine kıyasla sergilediği performans anlamına gelebilir. Bir politikacı için, yeni bir düzenlemenin piyasada rekabet edebilme yeteneğini değiştirebilmesi anlamına gelebilmektedir. Bir işyeri sahibi için ise mal ve hizmetleri üretmede düşük maliyetli üretimde bulunarak, kârlılığa ortaya çıkan değişimler anlamına gelebilmektedir.”

Porter (1990), rekabet gücü kavramının karşılığının verimlilik olduğunu savunarak bir ülkenin rekabet gücünün endüstrisinin yenilik yapma ve yükseltme kapasitesi olduğunu belirtmiştir (Arıç, 2013:92).

Feurer ve Chaharbaghi (1994) ise teknolojiye ve işgücüne temel yatırımları yapmak için finansal güç gerektiren rekabet ortamında firmanın varlığını sürdürebilmesi için buna tepki yeteneğini rekabet gücü olarak tanımlamışlardır. Bu nedenle firmalar, daha çok kâr elde etme ve kendi potansiyellerini maksimize etmenin yanında, piyasadaki konumlarını korumak ve sürdürebilmek için de sürekli değişim sürecinden geçmek zorundadırlar.

Bir başka yayında rekabet gücü, serbest ve adil piyasa şartları altında, hem ürettiği mal ve hizmetleri uluslararası pazarlara sunabilme, hem de aynı zamanda kendi vatandaşlarının reel gelirlerini arttırabilme ve bunu sürdürebilme yeteneği olarak tanımlanmıştır (The Report of the President's Commission on Industrial Competitiveness, 1985: 5).

Aydın (2005: 11), çalışmasında Schumpeter'in rekabet gücü kavramını organik yapı olarak incelemeye konu almış, sermaye birikimi ve teknolojik gelişme ile uzun dönem analizi gereken ve zaman içinde, incelenen organik yapının değiştiğini belirtmiştir. Bu organik yapının analizi-nin genel, uzun dönemli ve toplumsal ilişkileri inceleyen nitelikte olması gerektiği, kapitalist sistemin sürekli dönüşüm içinde olduğunu böyle bir yapı içindeki rekabet hem bu yapıyı etkileyen hem de bu yapıdan etkilenen dinamik bir etken olduğunu aktarmıştır.

Rekabet Gücü tanımlaması yapılırken firma, endüstri ve ülke düzeyinde rekabet gücü belirlemede önemli makro ve mikro faktörler vardır. Bu faktörleri; döviz kuru, makroekonomik ortam ve devletin rolü, beşerî sermaye, finansal piyasalar ve mali sektör, dorudan yabancı sermaye yatırımları, verimlilik ve üretim maliyetleri, kalite, teknoloji ve yenilik olarak sıralamak mümkündür (Sarıçoban, 2016: 41).

Rekabet gücü kavramı, literatürden de anlaşılacağı üzere doğası gereği çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Tanımlamalar yapılırken en çok karşılaşılan unsur verimliliktir. Bununla beraber kârlılık, maliyet, pazar payı gibi faktörler de rekabet gücü düzeylerinin anlaşılmasında önem arz etmektedir.

Rekabet gücü kavramına kısa bir bakıştan sonra, bibliyometri konusunda bilgilere yer verilmiştir.

3. BİBLİYOMETRİ KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Bibliyometrik kavramlar ilk olarak, 1922 yılında bilim tarihi üzerine bilim ve teknik araştırmalarında belge sayımı için E. Wyndham Hulme tarafından kullanılmıştır. 1962 yılında, L. Miles Raisig tarafından alıntı çalışmaları üzerine yayınlanan eleştirel makalede istatistiksel bibliyografya adı altında kullanıldığı ve Bibliyometri terimi ise ilk olarak Pritchard tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Pritchard, 1969).

Bibliyometrik Analiz, büyük hacimli bilimsel verileri analiz etmek ve keşfetmek için kullanılan, popüler ve titiz bir yöntemdir. Bibliyometrik analiz, belirli bir alanın evrimsel detaylarını ortaya çıkarmaya yararken, o alanda ortaya çıkan diğer bölümlere açıklık getirilmesini sağlar. Aynı zamanda nicel tekniklere dayanan analizler olduğu için ön yargıyı önleyebilir veya azaltabilir (Donthu vd., 2021).

Araştırmacıların, son dönemlerde bilgi ve belge yönetimi, analiz çalışmaları ve dijitalleşme gibi konularının öneminin artması ile bibliyometri konusuna olan ilgi de artmıştır. Rekabet gücü konusunda yapılacak bu bibliyometri çalışmada, konunun bilimsel anlamda gelişimini analiz ederek, ülkenin, yazarların ve kurumların bilimsel çalışmalardaki yerini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

3.1. Bibliyometrik Kavramlar

Atıf ve ortak atıf analizi, ortak atıf ağında, herhangi iki yayın, herhangi bir yayının kaynak listesinde yer aldığı anda, birbirine atıf ağı ile bağlanmış olur. Atıf analizi sayesinde, etki gücü yüksek yazarlara ve yayınlara ulaşabilme imkânı sağlanabilmektedir (Donthu vd., 2021).

Ortak yazar analizi, belli bir alandaki araştırmaların etkisi, bilgi akışı ve bilgi ağlarının tanımlanmasıdır. Ortak yazarlık aynı zamanda, yazarlar arasındaki bağlantının ve ortak yazarlı yayınların sayısına bağlıdır (Nielsen vd., 2023).

Ortak kelime analizi, çalışmaların anahtar kelimelerinden üretilmektedir. Çalışmalar ya da terimler arasındaki ilişkiye dayanan ortak kelime analizi, sıklıkla birlikte geçen anahtar kelimelerin, tür olarak ilişkili olduğunu varsayımına dayanmaktadır (Esteban vd., 2022).

Bibliyografik eşleşme, iki kaynak arasındaki bağlantı ele alınmaktadır. Bibliyografik eşleşme, farklı iki kaynaktan aynı yayına atıf yapılması olarak tanımlanmıştır (Zan, 2019).

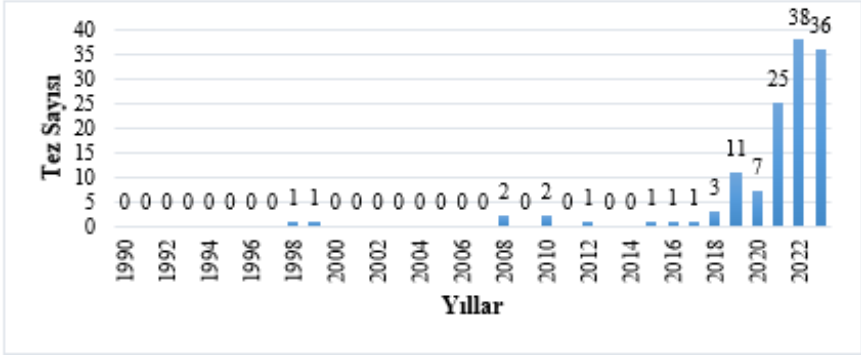
Bibliyometrik haritalama, belirli disiplinlerin, bilimsel alanların ya da araştırma alanlarının entelektüel, kavramsal ve sosyal olarak hangi sınıflandırma içerisine gireceğini açıklayan bibliyometrik haritalar oluşturulması olarak tanımlanmıştır. (Cobo vd., 2011).

Kümelenme yöntemi ise; yazarların, çalışmaların, ortak atıf ve bibliyografik eşleşme kullanarak oluşturduğu kümeler ile ana temaların zaman içindeki gelişimi ve bilimsel çalışmalarda içeriğinin zamanla değişimini gözlemlemektedir. Bibliyometri alanındaki çalışmalarda, belgelerin, yazarların veya dergilerin etkisini görebilmek için zamana ihtiyaç vardır. Bu

nedenle yeni yayınları haritalamak için bilgi tabanlı küme aracılığı ile bağlantılar oluşturulabilmektedir (Zupic ve Cater, 2015).

4. TÜRKİYE’DE BİBLİYOMETRİ BAŞLIKLİ TEZ ÇALIŞMALARI

Bu Bölümde Türkiye’de ‘bibliyometri’ başlıklı tezlerin bir araştırılması yapılmıştır. Veriler 10.02.2024 tarihinde Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yapılan detaylı arama sonucunda, 1990-2023 yılları arasında “Bibliyometri” anahtar kelimesini tez başlığında bulunduran lisansüstü, doktora ve uzmanlık tezleri araştırılmıştır. Bu bağlamda bu bölümde, ‘bibliyometri’ başlıklı yüksek lisans, doktora ve uzmanlık alanında hazırlanan tezlerin yıllara göre sayıları, hangi dilde yazıldığı; üniversiteler arası bibliyometri başlıklı tez hazırlayan ilk 6 üniversite; bibliyometri başlıklı hazırlanan tezlerin alanlara göre dağılım bilgileri paylaşılmış ve Türkiye’de bibliyometri çalışmalarının durumu incelenmiştir.

Şekil 1. ‘Bibliyometri’ Başlıklı Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Ulusal Tez Merkezi (2024).

Şekilde 1’de, Ulusal Tez Merkezi verilerine dayanarak oluşturulan 1990-2023 yılları arasında yayınlanan ve başlığında ‘bibliyometri’ terimi geçen tez sayılarının yıllara göre değişim grafiği yer almaktadır. Yayınların başlığında ilk ‘bibliyometri’ terimi geçen çalışma 1998 yılında, Hacettepe Üniversitesi, İstatistik Bölümü’nde hazırlanan tez çalışması olduğu görülmektedir.

Bibliyometri kavramının Türkiye’de popülerlik kazanmasının ardından, ‘bibliyometri’ alanında hazırlanan tezlerin sayısının zamanla arttığı Şekil 1’den izlenebilmektedir. Buna göre, 2022 yılında 38, 2023 yılında 36 ve 2021 yılında 25 adet ‘bibliyometri’ başlıklı tez yazılmıştır. 1990-2023 yılları arasına bakıldığında ise en yüksek sayıya bu son üç yılda ulaşıldığı görülmektedir.

Ulusal Tez Merkezi (2024) verilerine göre, ‘bibliyometri’ alanında 115 adet yüksek lisans, 9 adet doktora ve 6 adet uzmanlık tezi hazırlanmıştır. Doktora ve uzmanlık alanında ise yabancı dil olarak yayınlanan tez bulunmamasına rağmen, yüksek lisans alanındaki tezlerin yaklaşık %91’i (105) Türkçe, kalan %9’u (10) ise İngilizcedir.

Bibliyometri alanında sayıca fazla tez hazırlayan ilk üç üniversite ve tez sayıları sırasıyla; Hacettepe Üniversitesi (7), Bursa Uludağ Üniversitesi (6), Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi (6), Tokat Gaziosman Paşa Üniversitesi (5), Amasya Üniversitesi (5) ve Kocaeli Üniversitesi (5) şeklindedir.

Ulusal Tez Merkezi (2024) verilerine göre, 1990-2023 yılları arasında ‘bibliyometri’ alanında hazırlanan tezlerin bölümlere göre dağılımı incelendiğinde, işletme alanı 24 adet tez ile ilk sırayı almaktadır. İşletmeyi 18 tez ile eğitim ve öğretim alanı ve 12 tez ile turizm ve otel işletmeciliği bölümleri takip etmektedir. Bunla birlikte, bilgi ve belge yönetimi alanında 9 ve ekonomi/iktisat alanında 8 adet bibliyometri alanında tez hazırlayan diğer bölümlerdir.

Ulusal Tez Merkezi (2024) verilerine göre, ‘bibliyometri’ alanında yazılan ilk uzmanlık tezi 2020 tarihlidir. 1990-2023 yılları arasında toplamda 6 adet ‘bibliyometri’ başlıklı uzmanlık tezi yayımlanmıştır.

‘Bibliyometri’ konulu 9 adet doktora tezi bulunmakla birlikte, bunlardan 4’ü bilgi ve belge yönetimi bölümünde, diğer 5’i de çeşitli bölümlerde hazırlanan tezler olmuştur.

5. BULGULAR

Bu bölümünde 22.02.2024 tarihinde WOS veri tabanından elde edilen veriler, Excel ve VOSviewer programı kullanılarak analiz edilmiştir. WOS Core Collection kategorisinde, 1990-2023 yılları arasında ve kategori olarak “economics” seçilerek, konu (topic) kısmında ise “competitiveness” kelimesi aratılarak 13.426 sonuca ulaşılmıştır.

Tablo 1. 1990-2023 Yılları Arası Rekabet Gücü Kategorisinde Türlerine Göre Eser Sayısı

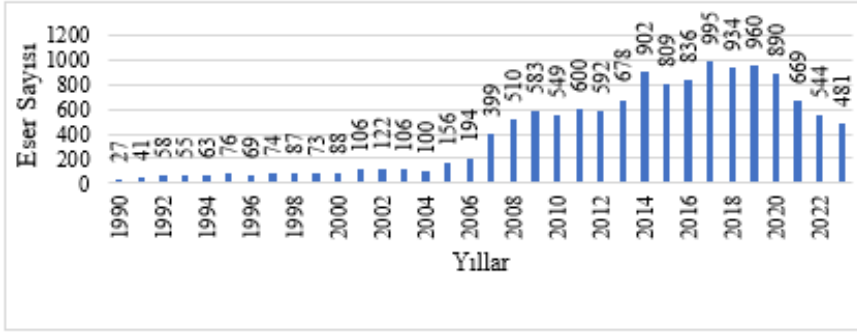
Belge Türü	Eser Sayısı	% of 13.426
Makale	8.508	63,370
Bildiri Yayını	4.560	33,964
Erken Erişim	896	6,674
Kitap Bölümleri	665	4,953
Derleme Makalesi	169	1,259
Kitap Eleştirisi	153	1,140

Editör Yayını	139	1,035
Kitap	46	0,343
Diğerleri	39	7,25

Kaynak: Web Of Science (2024).

Tablo 1’de 1990-2023 yılları arasında ulaşılan 13.426 adet çalışma, kategorilerine ve yüzdelik dağılımlarına göre sıralanmıştır. “Rekabet Gücü” başlıklı çalışmaların yaklaşık %63,37’si (8.508 eser) makalelerden meydana gelmektedir. %33,96’lık (4.560 eser) kısmı ise bildirilerden oluşmaktadır. Kalan diğer kısmını ise kitap bölümü, kitap incelemesi, not, toplantı özeti ve tartışma metinleri oluşturmaktadır.

Şekil 2. Yıllara Göre Eser Sayısı

Kaynak: Web Of Science (2024).

Şekil 2’de 1990-2023 yılları arası “rekabet gücü” başlıklı ulaşılan 13.426 adet eser sayılarının yıllara göre dağılımı gösterilmiştir. Şekilden de görüleceği üzere, rekabet gücü başlıklı yayınlar, 2005 ve özellikle de 2007 yılından sonra ciddi artış kaydetmiştir. Bu artış eğilimi, konunun gittikçe ilgi odağı haline geldiğini göstermektedir. Yıllar içinde değişim incelenirken, “rekabet gücü” alanındaki çalışmaların en fazla 2017 yılında yoğunlaştığı, 2020 yılından itibaren sayıca azaldığı da görülmektedir.

Tablo 2. En Çok Yayın Yapan 15 Ülke

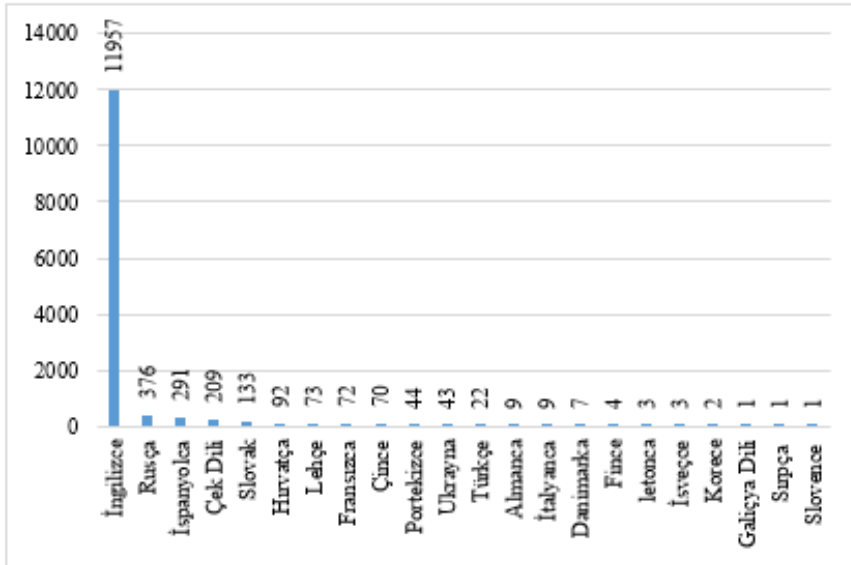
Sıra No	Ülke	Eser Sayısı	% Pay
1	Çin	1.670	12,4
2	ABD	1.308	9,7
3	Çek Cumhuriyeti	979	7,2
4	Rusya	877	6,5
5	İngiltere	756	5,6
6	Slovakya	676	5,0

7	Polonya	670	4,9
8	Romanya	565	4,2
9	İtalya	515	3,8
10	İspanya	495	3,6
11	Almanya	489	3,6
12	Ukrayna	456	3,3
13	Hırvatistan	416	3,0
14	Fransa	352	2,6
15	Litvanya	265	1,9

Kaynak: Web Of Science (2024).

Tablo 2’de çalışma kapsamında bulunan eserlerin yayımlandığı ülke, eser sayıları ve yüzdelik dağılımları verilmiştir. Eser sayıları karşılaştırıldığında ilk sırada 1.670 eser ile Çin (%12,4) yer alırken, bu ülkeyi 1.308 yayın ile ABD (%9,7) ve 979 eser ile Çek Cumhuriyeti (%7,2) takip etmektedir. Rusya 877 eser ile dördüncü sırada bulunurken, İngiltere 756 eser ile beşinci sırada yer almaktadır. Tablo incelendiğinde Çin ve ABD haricinde diğer ülkelerin Avrupa kıtasında yer alan ülkeler olduğu dikkat çekmektedir.

Şekil 3. Yayın Dillerine Göre Eser Sayıları

Kaynak: Web Of Science (2024).

Şekil 3’te, 1990-2023 yılları arasında yayımlanan “rekabet gücü” başlıklı eserlerin yayın dilleri ve sayıları yer almaktadır. Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yaklaşık %89,06’lık kısmı İngilizce, %2,80’lik

kelimeler arasındaki birlikte oluşumu ifade eder. VOSviewer programında her renk tematik bir kümeyi, kümedeki düğüm ve bağlantılar temanın konuları, kapsamları ve konular arasındaki ilişkileri açıklamak için kullanılır (Donthu vd., 2021: 292).

Araştırma kapsamında bulunan anahtar kelime işbirliği ile bakıldığında, “competitiveness” kelimesi 2.316 kullanım sayısı ve 4.699 bağlantı gücü ile ilk sırada yer almaktadır. “Innovation /innovation” kelimesi ise toplamda 595 kullanım ve 851 bağlantı gücü ile ikinci sırada yer almaktadır. “Economic growth” kelimesi ise 220 kullanım sayısı ve 516 bağlantı gücü ile iktisat alanının önemli konuları arasında yer almaktadır.

Tablo 3. Araştırma Kapsamında En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

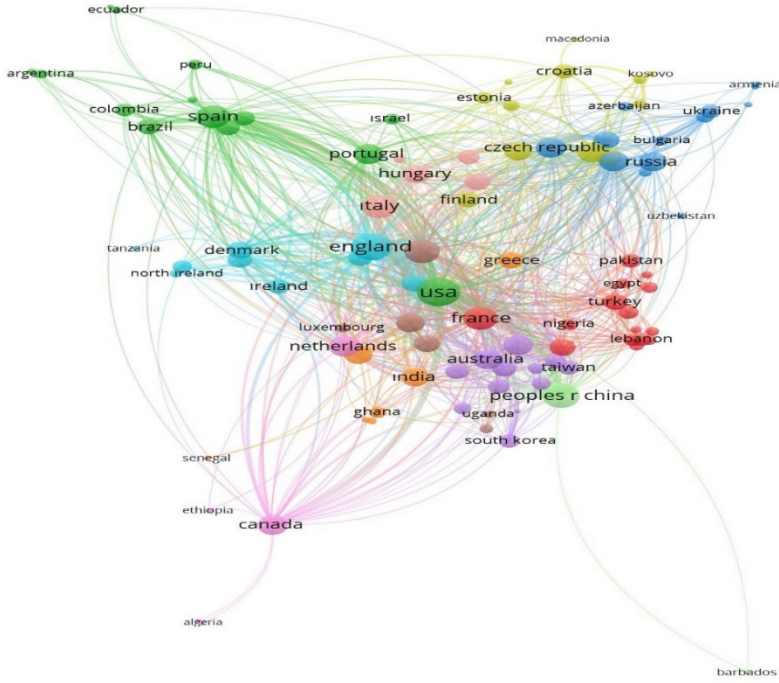
Anahtar kelime	Kullanım sayısı	Anahtar Kelime	Kullanım Sayısı
china	206	efficiency	142
competition	163	globalization	194
competitiveness	2316	Innovation /innovation	595
competitive advantage	137	productivity	176
economic growth	220	sustainable development	153
European Union	185	regional development	140

Kaynak: Web Of Science (2024).

5.2. Ortak Yazarlık

Ortak yazarlıkla araştırmacılar, uzmanlık, bilgi ve teknik yöntemlerini paylaşarak, sonuçların güvenilir ve doğruluğunu kontrol ederek, akademik işbirliğiyle çeşitli bilimsel avantajlar elde etmektedirler (Franceschet ve Costantini, 2010). Şekil 5’te, “rekabet gücü” alanında yayımlanmış yayınların ülkeler bağlamında ortak yazar ağ analizinin belirlenebilmesi için haritalandırma işlemi gerçekleştirilmiştir.

Şekil 5. WOS Veri Tabanındaki Yayınların Ortak Yazar -Ülke İlişkilerini Gösteren Ağ Görselleştirmesi

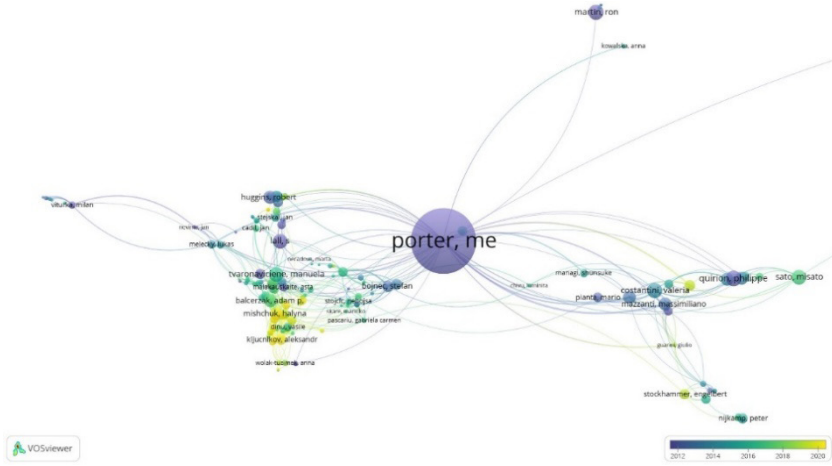

Şekil 5’te, toplamda 11 farklı küme, 100 öge, 950 bağlantı ve 3.391 bağlantı gücü görselleştirilmiştir. Buna göre, oluşan 11 farklı renkli kümenin her birinde 2 ile 15 arasında ülke yer almaktadır. ABD 79 bağlantı, 736 bağlantı gücü; İngiltere 68 bağlantı, 543 bağlantı gücü; Çin 58 bağlantı ve 383 bağlantı gücü; Almanya 54 bağlantı ve 356 bağlantı gücü ve İtalya 51 bağlantı ve 270 bağlantı gücü ile ön plana çıkan ülkelerdir.

5.3. Atıf ve ortak Atıf Analizi

Bir yayının bilimsel performansı ve ilgili literatürde elde ettiği etki, makalelerin almış olduğu atıflarla ölçülmektedir (Albarrán vd., 2011). Bir eserin atıfları ile yazarın niteliğine ilişkin görüşler arasında pozitif bir ilişki vardır ve çalışmanın yayın tarihinden itibaren zaman geçtikçe, atıf alan çalışmaların etkisi daha net ortaya çıkmaktadır (Abramo vd., 2011).

Şekil 6. WOS Veri Tabanındaki Yayınların Atıf–Yazar İlişkilerini Gösteren Ağ Görselleştirmesinin Yakınlaştırılmış Görüntüsü

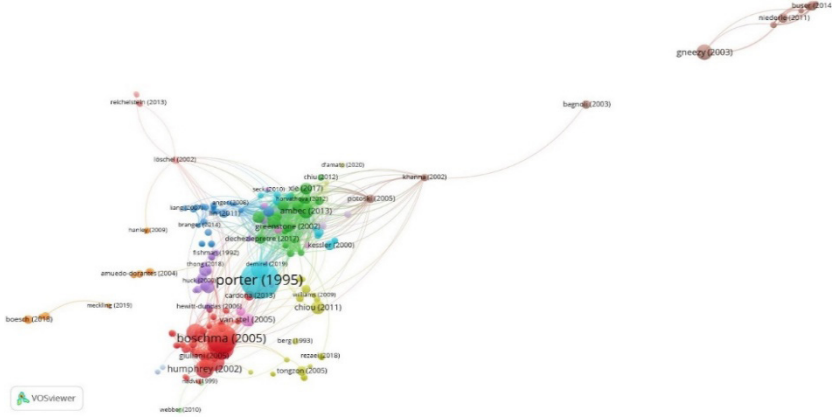
Şekil 6’da yazar bağlantı grubu toplamda 178 öge, 14 küme, 594 bağlantı ve 1.271 bağlantı gücünden oluşmaktadır. Oluşan 14 farklı kümenin her birinde 4 ile 31 arasında yazar yer almaktadır. Görselde sayıca en fazla atıf alan yazarın 5 eser, 8.920 atıf ve 105 bağlantı gücü alan Michael E. Porter olduğu görülmektedir. Porter’dan sonra Thomas Buser 11 eser, 628 atıf, 78 bağlantı gücü ve Philippe Quirion 7 eser, 516 atıf ve 32 bağlantı gücü ile ilk üçte yer alan yazarlardır.

Analiz çalışmasında VOSviewer programında parametreler değiştirilerek farklı sonuçlar elde edebilmek mümkündür. Çalışma sayısı asgari 1 olarak belirlendiğinde; Class Van Der Linde 1 eser, 5.560 atıf ve 169 bağlantı gücüne; Ron Boschma 2 eser, 3.705 atıf ve 31 bağlantı gücüne ve Ron Martin 2 eser, 1.642 atıf ve 55 bağlantı gücüne ulaşmış olduğu belirlenmiştir.

5.4. Bibliyografik Eşleşme

Bibliyografik eşleşme, araştırmacılar tarafından, çalışmalar arasındaki ilişkinin gücünü, çalışmalar arasındaki entelektüel yapıyı ve ilişkiyi değerlendirmek açısından bibliyometrik analiz çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Arslan, 2022: 37).

Şekil 7. WOS Veri Tabanındaki Yayınların Bibliyografik Eşleşme – Belge Analizini Gösteren Ağ Görselleştirmesi

Şekil 7’de bibliyometrik eşleşme görselleştirilmesi yapılmıştır. Görselde Michael E. Porter’ın 1995 yılında yayımladığı eser 5.560 atıf ve Ron Boschma’nın 2005 yılında yayımladığı eser 3.385 atıf almıştır. Aynı zamanda Porter’ın 2000 yılında yayımladığı eser 2.247 atıf, 2003 yılında yayımladığı eser ise 856 atıf almıştır. John Humphrey 2002 yılında yayımladığı eser ile 1.315 atıf, Ron Martin 2003 yılında yayımladığı eser ile 1.273 atıf alırken, Peter Maskell 1999 yılındaki eseri ile 1.213 atıf almıştır. Diğer yüksek atıf alan eserler Adam B. Jaffe 1995 yılındaki eseri ile 1.112 atıf, Goran Strbac 2008 yılındaki eseri ile 1099 atıf, Uri Gneezy 2003 yılındaki eseri ile de 937 atıf alarak rekabet gücü konulu eserlerde sayıca yüksek oranda bibliyografik bağlantı kurulan yazarlar olmuşlardır.

6. SONUÇ

Bibliyometrik çalışmaların yapılması, ilgili literatürün yakından tanınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Yapılan bu analizlerle konunun uluslararası ölçekte bilimsel haritaları çıkarılır ve yeni çalışmalarda araştırmacılara önemli bir yol haritası sunulur. Rekabet gücü kavramı da günümüzde alt dalları ve farklı yaklaşımlarla ele alınan ekonominin önemli çalışma alanlarından biridir. Bu çalışmada da 1990-2023 yılları arası “rekabet gücü” anahtar kelimesi ile yayımlanan eserler, Ulusal Tez Merkezi ve WOS veri tabanında taratılmış ve elde edilen veriler ile bibliyometrik yöntemle haritalandırma yapılmış ve sonuçlar ayrıntılı olarak yorumlanmıştır. Her iki veritabanından elde edilen bilgiler aşağıda iki başlık halinde özetlenmiştir.

1990-2023 yılları arası Ulusal Tez Merkezi’nden alınan veriler ile yapılan analiz sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- Ulusal Tez Merkezi’nde “bibliyometri” başlıklı yaklaşık 130 adet tez yayınlanmıştır. Bunlardan 115’i yüksek lisans, 9’u doktora ve 6’sı uzmanlık tezinden oluşmaktadır.

- Ulusal Tez Merkezi verilerine göre “bibliyometri” başlıklı tezlerin yaklaşık %92’si (120) Türkçe ve kalan %8’i (10) İngilizcedir. Doktora ve uzmanlık tezlerinde ise yabancı dil olarak yayın bulunmamaktadır.
- Ulusal Tez Merkezi verilerine göre, “bibliyometri” başlıklı ilk tez çalışması 1998 yılında Hacettepe Üniversitesi İstatistik Bölümü’nde yazılmıştır.
- Ulusal Tez Merkezi verilerine göre, “bibliyometri” başlıklı 2021 yılında 25, 2022 yılında 38 ve 2023 yılında 36 tez yazılmıştır. 2022 ve 2023 yılları “rekabet gücü” anahtar kelimesi ile sayıca en fazla tez yayımlanan yıllar olmuştur.

Aşağıda 1990-2023 yılları arası için WOS’tan alınan veriler ile yapılan analiz sonuçları yer almaktadır:

- “Rekabet gücü” anahtar kelimesi ile yayımlanan eserler türlerine göre incelendiğinde WOS’ta 8.508 makale, 4.560 bildiri kitabı ve 665 kitap bölümü yer almaktadır.
- “Rekabet gücü” başlığı ile yayımlanan eserlerin sayısı yıllara göre incelendiğinde, sayıca en fazla yayınlar 995 eser ile 2017 yılında, 960 eser ile 2019 yılında ve 934 eser ile 2018 yılında yayımlandığı belirlenmiştir.
- Çin 1.670, ABD 1.308 ve Çek Cumhuriyeti 979 eser ile en fazla eser veren ilk üç ülke konumundadır.
- Alanda tercih edilen dil arasında yaklaşık sayılarla İngilizce 11.957 eser ile ilk sırada yer alırken, Rusça 376 eser ile ikinci sırada ve İspanyolca 291 eser ile üçüncü sırada yer almıştır.
- En fazla kullanılan anahtar kelimeler ilk üç itibarıyla “competitiveness”, “innovation” ve “economic growth” olmuştur.
- Ülkelerin ortak yazarlık durumları incelendiğinde, katkı sağlayan ilk üç ülkenin sırasıyla ABD (79 bağlantı, 736 bağlantı gücü), İngiltere (68 bağlantı, 543 bağlantı gücü) ve Çin (58 bağlantı ve 383 bağlantı gücü) olduğu görülmüştür.
- Yazar- atf ilişkisi analiz edildiğinde Michael E. Porter, Class Van Der Linde, Ron Boschma, ve Thomas Buser’in ilgili alanda bilimsel çalışmalara katkı sağlayan önemli yazarlar olduğu belirlenmiştir.
- Michael E. Porter’ın 1995 yılında yayımladığı eser 5.560 atıf ve Ron Boschma’nın 2005 yılında yayımladığı eser 3.385 atıf almıştır. Porter’ın 2000 yılında yayımladığı eseri 2.247 atıf, 2003 yı-

linda yayımladığı eseri ise 856 atıf almıştır. Bu bağlamda Porter, ilgili alanda yüksek oranda bibliyografik bağlantı kurulan yazar olmuştur.

Çalışmada “rekabet gücü” kavramının bibliyometrik analizi yapılmıştır. Görüldüğü gibi rekabet gücü kavramı, bilimsel literatürde geniş bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın da rekabet gücü konusuna ilgisi olan araştırmacılara bir ön bilgi sunması bakımından faydalı olacağı düşünölmüştür. Bununla birlikte ilerleyen çalışmalarda scopus vb. farklı veri tabanları kullanılarak da konu ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Abramo, G., Cicero, T. ve D'Angelo, C. (2011). Assessing the varying level of impact measurement accuracy as a function of the citation window length. *Journal of Informetrics*, 5(4), 659-667. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2011.06.004>
- Albarrán, P., Ortuño, I. ve Ruiz-Castillo, J. (2011). The measurement of low- and high-impact in citation distributions: technical results. *Journal of Informetrics*, 5(1), 48-63. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2010.08.002>
- Arıç, K. H. (2013). Yeni bir dış ticaret teorisi olarak Porter'in rekabetçi üstünlükler teorisi'nin yapısı. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(5), 81-97. <https://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/file/05/5.pdf>
- Arslan, E. (2022). Sosyal bilim araştırmalarında VOSviewer ile bibliyometrik haritalama ve örnek bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 33-56. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227291>
- Aydın, D. G. (2005). A. Smith ve JA Schumpeter'in dinamik rekabet teorileri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 1-15. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/309084>
- Callon, M., Courtial, J. ve Laville, F. (1991). Co-word analysis as a tool for describing the network of interactions between basic and technological research: the case of polymer chemistry. *Scientometrics*, 22(1), 155-205. <https://doi.org/10.1007/BF02019280>
- Chen, G. ve Xiao, L. (2016). Selecting publication keywords for domain analysis in bibliometrics: a comparison of three methods. *Journal of Informetrics*, 10(1), 212-223. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2016.01.006>
- Cobo, M. J., Lopez-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E. ve Herrera, F. (2011). An approach for detecting, quantifying, and visualizing the evolution of a research field: a practical application to the fuzzy sets theory field. *Journal of Informetrics*, 5(1), 146-166. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2010.10.002>
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N. ve Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: an overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Esteban, S. A., Urquía-Grande, E., De Silva, A. M. ve Pérez-Estébanez, R. (2022). Big data, accounting and international development: trends and challenges. *Cuadernos de Gestión*, 22(1), 193-213. <https://doi.org/10.5295/cdg.211513sa>
- Feurer, R. ve Chaharbaghi, K. (1994). Defining competitiveness: a holistic approach. *Management Decision*, 32(2), 49-58. <https://doi.org/10.1108/00251749410054819>

- Franceschet, M. ve Costantini, A. (2010). The effect of scholar collaboration on impact and quality of academic papers. *Journal of Informetrics*, 4(4), 540-553. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2010.06.003>
- Kırankabeş, M. C. (2006). Küresel rekabet gücü boyutunda AB ülkeleri ile Türkiye'nin karşılaştırmalı analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 231-254. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4758/65364>
- Nielsen, S. B., Lemire, S., Bourgeois, I. ve Fierro, L. A. (2023). Mapping the evaluation capacity building landscape: a bibliometric analysis of scholarly communities and themes. *Evaluation and Program Planning*, 99, 102318. <https://doi.org/10.1016/j.evalproplan.2023.102318>
- Paksadze, İ. ve Çelik, T. (2022). Türkiye'nin Gürcistan ile dış ticaretinde rekabet gücü: Balassa AKÜ endeksi analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 798-813. <https://doi.org/10.30784/epfad.1127322>
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography; an intetrim bibliography. *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- Sarıçoban, K. (2016). *Ülkelerin ihracat rekabet güçlerinin belirlenmesi: Türkiye ve G-20 ülkelerinin karşılaştırmalı analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Saxena, S.B. ve Lozac'h, V. S. (2010). Competitiveness in the garment and textiles industry: creating a supportive environment: a case study of Bangladesh. *The Asia Foundation, Occasional Paper, No:1*. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=bc96dd3c7e1b6296a85c7b4df4563ea7453d3ade>
- Tekin, H. (2011). *Küresel kriz ortamında KOBİ'lerin rekabet gücü analizi: Kayseri OSB örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- The Report of the President's Commission on Industrial Competitiveness. (1985). *Global competition: the newreality, 1*. U.S. Government Printing Office, Washington. https://ipmall.law.unh.edu/sites/default/files/BAYHDOLE/4_PREPPED_FILES/1985.01.00_Global_Competition_The_New_Reality_Report_of_the_Presidents_Commission_on_Industrial_Competitiveness.pdf
- Ulusal Tez Merkezi. (2024, 15 Mart). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Web Of Science. (2024, 22 Şubat). Web of science core collection. <https://clarivate.com/academia-government/scientific-and-academic-research/research-discovery-and-referencing/web-of-science/web-of-science-core-collection/>
- Yazıcıoğlu, İ. E. (2022). Uluslararası ticaret teorilerinden Mutlak, Karşılaştırmalı ve Rekabetçi Üstünlükler Teorilerine yönelik bir değerlendirme. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 28-42. <https://doi.org/10.30711/utead.1146536>

- Zan, B. U. (2019). Doğrudan atıf, ortak atıf ve bibliyografik eşleşme yaklaşımlarına dayalı olarak araştırma alanlarının değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 501-516. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/916326>
- Zupic, I. ve Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

DİJİTALLEŞME, EKONOMİK KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: BRICS-T ÜLKELERİNDE KAMU YÖNETİMİ PERSPEKTİFİ

Erdemalp ÖZDEN¹

Kübra Beyza YAVUZ²

1. GİRİŞ

Son yıllarda teknolojik gelişmelerin dönüştürücü etkisi, toplumların tüm katmanlarına nüfuz ederken, kamu yönetimi de bu dönüşümün merkezinde yer almaktadır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu kurumlarına entegrasyonu, yalnızca hizmet sunumu verimliliğini artırmakla kalmayıp, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi temel yönetim ilkelerinin güçlenmesine de katkı sağlamaktadır (Mansell, 2012). Bu bağlamda, kamu kurumlarındaki dijital dönüşüm, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir bileşeni haline gelmiştir (Santa et al., 2019).

Gelişmekte olan ekonomilerde dijital dönüşümün etkileri özel bir önem taşımaktadır. BRICS-T ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye), benzer ekonomik gelişmişlik düzeyleri, dinamik pazar yapıları ve dijital dönüşüm sürecinde karşılaştıkları ortak zorluklarla bu araştırma için ideal bir örneklem sunmaktadır. Gil-Garcia ve Pardo (2005), bu ülkelerde kamu kurumlarının dijitalleşme düzeyi ile ekonomik kalkınma göstergeleri arasındaki ilişkinin incelenmesinin, dijital dönüşüm politikalarının etkinliğini değerlendirmek açısından kritik öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, BRICS-T ülkelerinde kamu kurumlarındaki dijitalleşmenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini analiz etmektir. Spesifik olarak çalışma, e-devlet uygulamalarının yolsuzluk algısı üzerindeki etkisini (Anderson, 2008), dijital katılımın işgücü verimliliğine katkısını (Criado et al., 2013) ve insan sermayesinin bu süreçteki rolünü (Schwab, 2017) incelemeyi hedeflemektedir. 2012-2023 dönemini kapsayan bu araştırma, dijitalleşmenin ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini çok boyutlu istatistiksel yöntemlerle analiz etmektedir.

1 Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, eozden@bayburt.edu.tr, ORCID:0000-0001-5019-1675

2 Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, beyzayavuz4040@icloud.com

Çalışmanın literatüre katkısı, kamu kurumlarındaki dijitalleşmenin ekonomik kalkınmaya etkisini BRICS-T özelinde kapsamlı bir metodolojik yaklaşımla incelemesidir. Literatürde dijitalleşme ve ekonomik kalkınma ilişkisi genellikle Avrupa Birliği ülkeleri özelinde ele alınmış (Billger & Goel, 2009; Chaikin & Sharman, 2009), gelişmekte olan ekonomilerdeki etkileri yeterince araştırılmamıştır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı ve politika yapıcılara kanıta dayalı öneriler sunmayı hedeflemektedir.

Bu makale şu şekilde organize edilmiştir: İkinci bölümde araştırmanın metodolojisi, veri seti ve analiz yöntemleri detaylı olarak açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde analiz sonuçları sunulmakta ve tartışılmaktadır. Son bölümde ise bulgular ışığında politik çıkarımlar değerlendirilmekte ve gelecek araştırmalar için öneriler sunulmaktadır.

2. METODOLOJİ

2.1. Veri ve Değişkenler

Bu çalışmada, BRICS-T ülkelerindeki kamu kurumlarının dijitalleşme düzeylerinin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini analiz etmek için, 2012-2023 dönemini kapsayan bir panel veri seti kullanılmıştır. Veriler, uluslararası kabul görmüş veri tabanlarından (Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF, OECD ve Transparency International) elde edilmiştir. Altı ülkenin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) 12 yıllık verilerinden oluşan dengeli panel veri seti (N=72) oluşturulmuştur.

Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler, kamu kurumlarındaki dijitalleşmenin farklı boyutlarını temsil etmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından hesaplanan E-devlet gelişim endeksi (EGDI), kamu kurumlarının dijital hizmet sunumu kapasitesini 0-1 aralığında ölçmektedir. Benzer şekilde e-katılım endeksi (EPI) ve çevrimiçi hizmetler endeksi (OSI) de 0-1 aralığında standardize edilmiş göstergelerdir. Dünya Bankası tarafından hesaplanan insan sermayesi endeksi (HCI) ise dijital dönüşümün beşeri boyutunu temsil etmektedir.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımı ve Veri Kaynakları

Değişken Adı	Kısaltma	Birim	Kaynak
E-Devlet Gelişmişlik Endeksi	EGDI	Endeks (0-1)	Birleşmiş Milletler
E-Katılım Endeksi	EPI	Endeks (0-1)	Birleşmiş Milletler
Beşeri Sermaye Endeksi	HCI	Endeks (0-1)	Dünya Bankası
GSYİH Büyümesi	GDP	%	IMF
İşgücü Verimliliği	LP	\$ (USD)	OECD
Yolsuzluk Algısı Skoru	CS	Endeks (0-100)	Transparency International

Tablo 1’de görüldüğü üzere, bağımlı değişkenler ekonomik kalkınmanın çeşitli yönlerini yansıtmaktadır. IMF verilerine dayanan GSYİH büyüme oranı yıllık yüzde değişimi, OECD verilerine dayanan işgücü verimliliği 2017 sabit fiyatlarıyla ABD Doları cinsinden değerleri göstermektedir. Transparency International tarafından yayımlanan yolsuzluk algı skoru ise 0-100 aralığında ölçeklendirilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Min	Maks	Skewness	Kurtosis	N
EGDI	0,67	0,12	0,45	0,84	-0,294	-1,169	72
EPI	0,67	0,22	0,05	0,97	-0,948	0,096	72
HCI	0,77	0,06	0,67	0,91	0,471	-0,689	72
GDP	3,21	3,28	-6,17	11,44	-0,377	0,324	72
LP	19.635	7.725	6.279	38.099	0,329	0,242	72
CS	37,96	5,66	26,00	50,00	-0,418	-0,499	72

Tablo 2’de sunulan tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, EGDI’nin örneklem içindeki en düşük değeri 0.45 ile Hindistan’da, en yüksek değeri 0.84 ile Rusya’ya aittir. EPI’de gözlemlenen minimum değer 0.05 ile Türkiye’ye, maksimum değer 0.97 ile Çin’e aittir. Değişkenlerin çarpıklık (-0.948 ile 0.471 arası) ve basıklık (-1.169 ile 0.324 arası) değerleri, veri dağılımının normale yakın olduğunu göstermektedir.

2.2. Analiz Yöntemleri

Çalışmada, çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden Başlıca Bileşenler Analizi (PCA) ve Kanonik Korelasyon Analizi (CCA) kullanılmıştır. Her iki yöntemin seçilmesinin temel nedeni, dijitalleşme ve ekono-

mik kalkınma arasındaki karmaşık ilişkileri çok boyutlu olarak inceleyebilme kapasiteleridir.

2.3. Başlıca Bileşenler Analizi (PCA)

Başlıca Bileşenler Analizi (PCA), çok değişkenli veri setlerindeki değişkenliği açıklayan temel bileşenleri belirlemek için kullanılan bir boyut indirgeme tekniğidir. PCA, karmaşık veri setlerindeki değişkenler arasındaki ilişkileri daha anlaşılır boyutlara indirgeyerek, verilerdeki temel yapıları ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu analiz yöntemi, özellikle birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkenin bulunduğu durumlarda, veri setinin daha az sayıda ve birbirinden bağımsız bileşenlerle temsil edilmesini sağlar (Jolliffe, 2002).

Teknik olarak PCA, orijinal değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarını oluşturarak, veri setindeki toplam varyansı maksimize eden yeni değişkenler (temel bileşenler) üretir. Her bir temel bileşen, orijinal değişkenlerin belirli ağırlıklarla (yüklerle) bir araya getirilmesiyle oluşur ve birbirinden bağımsızdır. İlk temel bileşen toplam varyansın en büyük kısmını açıklarken, sonraki bileşenler giderek azalan oranlarda varyansa katkıda bulunur.

2.4. Kanonik Korelasyon Analizi (CCA)

Kanonik Korelasyon Analizi (CCA) ise, iki çok değişkenli veri seti arasındaki ilişkileri incelemek için kullanılan kapsamlı bir istatistiksel tekniktir. Bu yöntem, iki değişken seti arasındaki ilişkileri maksimize eden doğrusal kombinasyonları belirleyerek, değişken grupları arasındaki yapısal ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlar. CCA, regresyon analizinin çok değişkenli bir uzantısı olarak düşünülebilir, ancak birden fazla bağımlı ve bağımsız değişken setini eş zamanlı olarak analiz edebilme avantajına sahiptir (Hardoon et al., 2004).

CCA'da, her iki değişken setinden de kanonik değişkenler olarak adlandırılan yeni değişkenler oluşturulur. Bu kanonik değişkenler, orijinal değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarıdır ve aralarındaki korelasyonu maksimize edecek şekilde belirlenir. Her bir kanonik değişken çifti, iki değişken seti arasındaki ilişkinin farklı bir boyutunu temsil eder ve bu ilişkilerin gücü kanonik korelasyon katsayıları ile ölçülür.

Bu çalışmada PCA ve CCA'nın birlikte kullanılması, veri analizi sürecini optimize etmektedir. PCA ile dijitalleşme ve ekonomik kalkınma göstergelerinin temel yapıları belirlenmekte, CCA ile bu yapılar arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Bu kombinasyon, değişkenler arasındaki karmaşık ilişkilerin daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Her iki yöntemin de bazı varsayımları bulunmaktadır: değişkenler arasında doğrusal

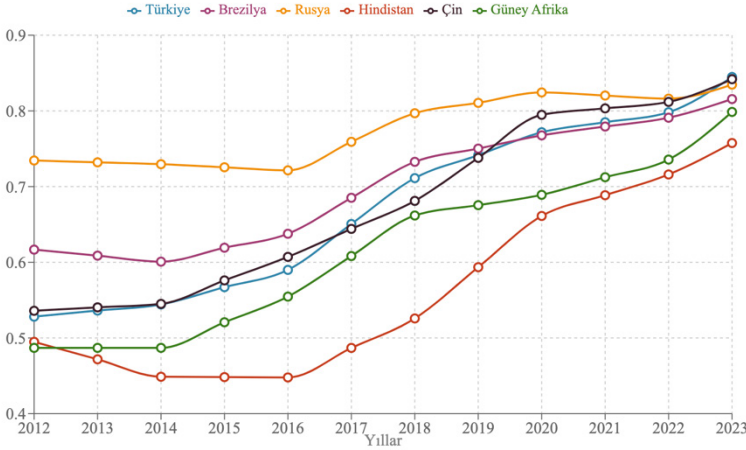
ilişkilerin varlığı, çok değişkenli normallik ve örneklem büyüklüğünün yeterliliği gibi. Bu varsayımların sağlanması, analiz sonuçlarının güvenilirliği açısından kritik öneme sahiptir.

PCA uygulamasında Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Bartlett küresellik testi kullanılırken, CCA’da Wilks’ Lambda testi ile kanonik fonksiyonların anlamlılığı değerlendirilmektedir. Sonuçların güvenilirliğini artırmak için robust istatistiksel teknikler ve çapraz doğrulama testleri uygulanmıştır.

3. ANALİZ SONUÇLARI

Bu bölümde BRICS-T ülkelerinde kamu kurumlarının dijitalleşmesi ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki, tanımlayıcı istatistikler ve çok değişkenli analiz teknikleri kullanılarak incelenmektedir. Analizler dört aşamada gerçekleştirilmiş olup, bulgular sistematik bir şekilde sunulmaktadır.

3.1. Tanımlayıcı Analiz Sonuçları

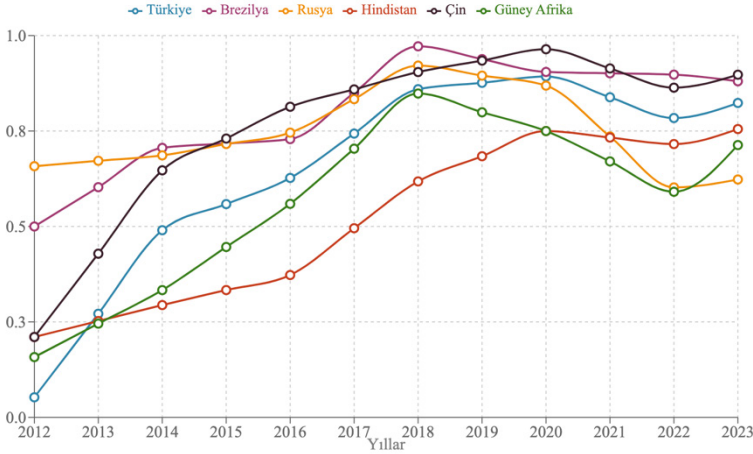

Şekil 1. Ülkelerin E-Devlet Gelişmişlik Endeksi (2012-2023)

Şekil 1’de sunulan e-devlet gelişmişlik endeksi değerleri, BRICS-T ülkelerinde 2012-2023 döneminde sürekli bir yükseliş trendi göstermektedir. Özellikle Rusya ve Çin, diğer ülkelere kıyasla daha yüksek performans sergilemektedir. 2017 yılından sonra tüm ülkelerde belirginleşen yükseliş trendi, kamu kurumlarındaki dijital dönüşümün hız kazandığını göstermektedir.

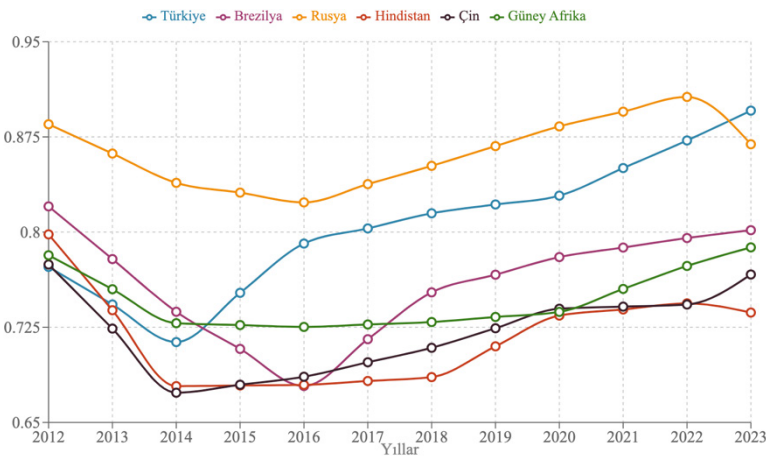
Bu yükselişin 2020 sonrasında daha da belirginleşmesi dikkat çekicidir. Şengün’ün (2022) akıllı şehir uygulamaları üzerine yaptığı araştır-

ma, Covid-19 pandemisinin dijital dönüşüm süreçlerini hızlandırdığını ve kamu hizmetlerinin dijitalleşmesine yönelik talepleri artırdığını göstermektedir. Bu dönemde özellikle e-devlet uygulamalarının yaygınlaşması, pandemi koşullarında vatandaşların kamu hizmetlerine kesintisiz erişimini sağlamada kritik rol oynamıştır.

Şekil 2. Ülkelerin E-Katılım Endeksi (2012 – 2023)

E-katılım endeksindeki gelişmeler (Şekil 2), ülkeler arasında önemli farklılıkların varlığını ortaya koymaktadır. 2018 yılından sonra endeks değerlerinde belirgin bir yakınsama eğilimi gözlemlenmektedir. Çin ve Rusya'nın öncü konumu, bu ülkelerde dijital katılım mekanizmalarının daha etkin kullanıldığına işaret etmektedir. Türkiye'nin endeks değeri, özellikle son yıllarda kayda değer bir artış göstermiştir.

Şekil 3. Ülkelerin İnsan Sermayesi Endeksi (2012 – 2023)

Şekil 3'te gösterilen insan sermayesi endeksi, diğer göstergelere kıyasla daha stabil bir seyir izlemektedir. Rusya'nın sürekli üst seviyede konumlanması, beşeri sermaye gelişiminde sürdürülebilir bir politika izlendiğini göstermektedir. Ülkeler arasındaki farkların diğer endekslere göre daha az olması, insan sermayesi geliştirme politikalarında benzer yaklaşımların benimsendiğine işaret etmektedir.

Şekil 4. Ülkelerin Yolsuzluk Algı Endeksi (2012 – 2023)

Yolsuzluk algı endeksindeki gelişmeler (Şekil 4), kurumsal kalitenin ülkeler arasında farklı seviyelerde seyrettiğini göstermektedir. Türkiye ve Hindistan'da gözlemlenen dalgalanmalar, kurumsal yapılarındaki değişimlerin etkisini yansıtmaktadır. Bu trend, e-devlet gelişmişlik endeksindeki artışla birlikte değerlendirildiğinde, dijital dönüşümün kurumsal kalite üzerindeki etkisinin karmaşık yapısını ortaya koymaktadır.

3.2. Başlıca Bileşenler Analizi Sonuçları

Tablo 3. *Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin Temel Bileşen Yükleri*

	Değişken Adı	Bileşen 1	Bileşen 2	Bileşen 3
Bağımsız Değişkenler	E-Devlet Gelişmişlik Endeksi	0,726***	0,122	-
	E-Katılım Endeksi	0,478**	-0,617***	-
	Beşeri Sermaye Endeksi	0,493**	0,777***	-
Bağımlı Değişkenler	GSYİH Büyümesi	0,099	0,333*	0,938***
	İşgücü Verimliliği	0,668***	0,676***	-0,311*
	Yolsuzluk Algısı Skoru	0,738***	-0,657	0,155
Not: *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001				

Tablo 3'te sunulan PCA sonuçları, dijitalleşme ve ekonomik kalkınma göstergelerinin temel yapılarını ortaya koymaktadır. Bağımsız değişkenler için ilk temel bileşen, toplam varyansın %73.1'ini açıklamakta ve dijitalleşmenin teknik altyapısını temsil etmektedir. Bu bileşende E-devlet gelişim endeksinin yüksek faktör yükü (0.726), dijital dönüşümün temelinde e-devlet uygulamalarının yer aldığını göstermektedir. E-katılım endeksi (0.478) ve İnsan sermayesi endeksinin (0.493) orta düzeydeki katkıları, dijital dönüşümün vatandaş katılımı ve beşeri sermaye boyutlarının tamamlayıcı rolünü vurgulamaktadır.

Bağımlı değişkenler açısından incelendiğinde, işgücü verimliliği (0.668) ve yolsuzluk algısı skorunun (0.738) ilk bileşende yüksek yüklere sahip olması, dijitalleşmenin ekonomik etkinlik ve kurumsal şeffaflık üzerindeki doğrudan etkisini göstermektedir. GSYİH büyümesinin düşük faktör yükü (0.099), ekonomik büyümenin daha karmaşık dinamiklere sahip olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 4. *PCA Sonuçları: Açıklanan Varyans Oranları ve Kümülatif Değerler*

	Bileşenler	Açıklanan Varyans (%)	Kümülatif (%)
Bağımsız Değişkenler	Bileşen 1	73,1	73,1
	Bileşen 2	24,3	97,4
Bağımlı Değişkenler	Bileşen 1	47,6	47,6
	Bileşen 2	30,3	77,9
	Bileşen 3	22,1	100,0

Tablo 4'te görülen varyans açıklama oranları, değişkenler arasındaki ilişkilerin yapısını daha net ortaya koymaktadır. Bağımsız değişkenlerde ilk iki bileşenin kümülatif olarak toplam varyansın %97.4'ünü açıklaması,

dijitalleşme göstergelerinin yüksek düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bağımlı değişkenlerde ise üç bileşenin gerekli olması (%100 kümülatif varyans), ekonomik kalkınma göstergelerinin daha heterojen bir yapıya sahip olduğunu ve farklı boyutları temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

3.3. Kanonik Korelasyon Analizi Bulguları

Tablo 5. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin Kanonik Yükleri

	Değişken Adı	CCA1	CCA2
Bağımsız Değişkenler	E-Devlet Gelişmişlik Endeksi	0,869***	-0,494**
	E-Katılım Endeksi	0,494**	0,869***
Bağımlı Değişkenler	GSYİH Büyümesi	0,026	-0,349*
	İşgücü Verimliliği	-0,984***	0,158
	Yolsuzluk Algısı Skoru	0,178	0,924***
Not: *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001			

Tablo 5'teki kanonik korelasyon analizi sonuçları, değişken setleri arasındaki ilişkilerin derinliğini ortaya koymaktadır. Birinci kanonik korelasyonun yüksek değeri (0.835), dijitalleşme ve ekonomik kalkınma arasında güçlü bir yapısal ilişkinin varlığını doğrulamaktadır. E-devlet gelişim endeksinin pozitif (0.869) ve yolsuzluk algısı skorunun negatif (-0.984) yükleri, dijital dönüşümün kurumsal şeffaflık üzerindeki olumlu etkisini açıkça göstermektedir.

İkinci kanonik değişken çiftindeki yükler, daha karmaşık bir ilişki yapısını ortaya koymaktadır. E-katılım endeksinin yüksek pozitif yükü (0.869) ve GSYİH büyümesinin negatif yükü (-0.349), dijital katılım mekanizmalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin dolaylı ve uzun vadeli olabileceğini düşündürmektedir.

Bu çok değişkenli analiz sonuçları, dijitalleşme ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin tek boyutlu olmadığını, farklı kanallar üzerinden ve farklı zamanlama ile gerçekleşebileceğini göstermektedir. Özellikle kurumsal kalite ve verimlilik artışı, dijital dönüşümün en belirgin etki kanalları olarak öne çıkmaktadır.

3.4. Bütünleşik Değerlendirme

Analiz sonuçlarının bütüncül değerlendirmesi, BRICS-T ülkelerinde kamu kurumlarındaki dijitalleşmenin ekonomik kalkınma üzerindeki etki-

sinin çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilişki yapısının üç temel ekseninde değerlendirilmesi mümkündür.

Birinci eksen, dijital dönüşümün kurumsal kalite üzerindeki etkisini kapsamaktadır. E-devlet gelişmişlik endeksinin hem tanımlayıcı analizlerde hem de çok değişkenli modellerde öne çıkması, kamu kurumlarındaki dijital dönüşümün merkezinde e-devlet uygulamalarının yer aldığını göstermektedir. Özellikle yolsuzluk algı endeksi ile e-devlet gelişmişlik endeksi arasındaki güçlü negatif ilişki (-0.984), dijital dönüşümün şeffaflık ve hesap verebilirlik üzerindeki olumlu etkisini doğrulamaktadır. Bu bulgu, literatürde vurgulanan dijitalleşme-kurumsal kalite ilişkisini desteklemektedir.

İkinci eksen, dijital dönüşümün ekonomik verimlilik boyutunu temsil etmektedir. Bu süreçte çok kültürlü toplum yapısının dijital katılım mekanizmalarının tasarımı dikkate alınması önem taşımaktadır (Dursunoğlu ve Şengün, 2021). İşgücü verimliliğinin birinci temel bileşende yüksek faktör yükü (0.668) göstermesi, dijitalleşmenin üretim süreçlerindeki etkinliği artırdığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, GSYİH büyümesi üzerindeki sınırlı etki (0.099), ekonomik büyümenin dijitalleşme dışında çok sayıda faktörden etkilendiğini göstermektedir. Bu durum, dijital dönüşümün ekonomik etkilerinin doğrudan ve dolaylı kanallar üzerinden gerçekleştiğini düşündürmektedir.

Üçüncü eksen, dijital dönüşümün beşeri sermaye boyutunu kapsamaktadır. İnsan sermayesi endeksinin ikinci temel bileşende dominant yük göstermesi (0.777) ve e-katılım endeksi ile arasındaki negatif ilişki (-0.617), dijital dönüşümün başarısında beşeri faktörlerin kritik rolünü vurgulamaktadır. Bu kompleks ilişki, dijital becerilerin geliştirilmesi ile dijital katılım mekanizmalarının eşzamanlı olarak ilerletilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Ülkeler özelinde değerlendirildiğinde, Rusya ve Çin'in e-devlet uygulamalarında öncü konumda olması, merkezi yönetim yapılarının dijital dönüşüm sürecini hızlandırabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, Türkiye ve Hindistan'ın son yıllardaki gelişimi, dijital dönüşümün kademeli bir öğrenme süreci olduğunu ve kurumsal kapasitenin zaman içinde geliştirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Bu bulgular ışığında, BRICS-T ülkelerinde dijital dönüşümün ekonomik kalkınmaya katkısının optimizasyonu için üç temel politika önerisi geliştirilebilir: Birincisi, e-devlet uygulamalarının kurumsal şeffaflığı artıracak şekilde tasarlanması; ikincisi, dijital becerilerin geliştirilmesine yönelik sistematik eğitim programlarının uygulanması; üçüncüsü ise, dijital katılım mekanizmalarının ekonomik karar alma süreçleriyle entegre edilmesidir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın bulguları, dijital dönüşümün ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin, kurumsal, ekonomik ve beşeri faktörlerin etkileşimine bağlı olduğunu göstermektedir. Bu çok boyutlu ilişki yapısının anlaşılması, dijital dönüşüm politikalarının tasarımında bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, BRICS-T ülkelerinde kamu kurumlarındaki dijitalleşmenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Çok değişkenli analiz teknikleri kullanılarak elde edilen bulgular, dijital dönüşümün ekonomik kalkınmaya etkisinin çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle e-devlet uygulamalarının kurumsal şeffaflık üzerindeki olumlu etkisi ve dijital katılım mekanizmalarının işgücü verimliliğine katkısı, literatürdeki teorik beklentileri destekler niteliktedir.

Araştırmanın literatüre özgün katkısı, gelişmekte olan ekonomilerde dijital dönüşümün etkilerini kapsamlı bir metodolojik yaklaşımla incelemesidir. Mevcut literatür ağırlıklı olarak Avrupa Birliği ülkelerini incelerken, bu çalışma BRICS-T ülkelerindeki dinamikleri ortaya koyarak, gelişmekte olan ekonomiler bağlamında yeni teorik çıkarımlar sunmaktadır. Özellikle dijitalleşme-kurumsal kalite ilişkisinin farklı kurumsal yapılarıdaki tezahürü, teorik çerçevenin genişletilmesine katkı sağlamaktadır.

Araştırma bulguları, politika yapımcılar için önemli çıkarımlar sunmaktadır. Kısa vadede, e-devlet uygulamalarının kurumsal şeffaflığı artıracak şekilde tasarlanması öncelik taşımaktadır. Orta vadede, dijital becerilerin geliştirilmesine yönelik sistematik eğitim programları uygulanmalıdır. Uzun vadede ise, dijital katılım mekanizmalarının ekonomik karar alma süreçleriyle entegre edilmesi hedeflenmelidir. Ülke özelinde incelendiğinde, Rusya ve Çin için veri güvenliği politikalarının güçlendirilmesi, Türkiye ve Hindistan için dijital altyapı yatırımlarının artırılması, Brezilya ve Güney Afrika için ise dijital eşitsizliklerin giderilmesi öne çıkan politika gereksinimleridir.

Bununla birlikte, çalışmanın bazı metodolojik kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle, analiz 2012-2023 dönemiyle sınırlı tutulmuştur ve dijitalleşmenin uzun vadeli etkilerini tam olarak yansıtmayabilir. İkinci olarak, BRICS-T ülkeleriyle sınırlı örneklem, bulguların diğer gelişmekte olan ekonomilere genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Üçüncü olarak, dijitalleşme ve ekonomik kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü, mevcut metodolojik çerçevede tam olarak belirlenmemektedir.

Gelecek araştırmalar için üç temel öneri sunulabilir: Birincisi, panel veri analizi yöntemleri kullanılarak dijitalleşmenin dinamik etkileri incelenebilir. İkincisi, nitel araştırma yöntemleriyle dijital dönüşüm süreçlerinin kurumsal dinamikleri derinlemesine analiz edilebilir. Üçüncüsü, farklı ülke grupları için karşılaştırmalı analizler yapılarak bulguların genellenebilirliği test edilebilir.

Sonuç olarak, bu araştırma BRICS-T ülkelerinde kamu kurumlarındaki dijitalleşmenin ekonomik kalkınmaya olan katkısını ampirik olarak ortaya koymaktadır. Bulgular, dijital dönüşüm sürecinin başarısı için teknolojik altyapının geliştirilmesi, insan sermayesinin güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitenin artırılmasının önemini vurgulamaktadır. Politika yapıcıların bu üç boyutu bütüncül bir yaklaşımla ele almaları, dijitalleşmenin ekonomik kalkınma üzerindeki olumlu etkisini güçlendirecektir.

TEŞEKKÜRLER

TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı Başvuru No: 1919B012309041 kapsamında verdikleri destek için teşekkürlerimizi sunarız.

REFERANSLAR

- Aidt, T. S. (2009). Corruption, institutions, and economic development. *Oxford Review of Economic Policy*, 25(2), 271-291.
- Anderson, J. E. (2008). Corruption and the Composition of Public Expenditure. *European Economic Review*, 52(2), 359-377.
- Anderson, T. W. (2003). *An introduction to multivariate statistical analysis* (3rd ed.). Wiley-Interscience.
- Billger, S. M., & Goel, R. K. (2009). Do existing corruption levels matter in controlling corruption? Cross-country quantile regression estimates. *Journal of Development Economics*, 90(2), 299-305.
- Chaikin, D., & Sharman, J. (2009). *Corruption and money laundering: A symbiotic relationship* (1st ed.). New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Dursunoğlu, İ., & Şengün, H. (2021). Multiculturalism. In A. Kırkkılıç, E. E. Başar, & Y. Söylemez (Eds.), *Selected Studies on Social Sciences* (pp. 111-119). Cambridge Scholar Publishing.
- Criado, J. I., Sandoval-Almazan, R., & Gil-Garcia, J. R. (2013). Government innovation through social media. *Government Information Quarterly*, 30(4), 319-326.
- Gil-Garcia, J. R., & Pardo, T. A. (2005). E-government success factors: Mapping practical tools to theoretical foundations. *Government Information Quarterly*, 22(2), 187-216.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). *Multivariate data analysis* (8th ed.). Cengage Learning.
- Hardoon, D. R., Szedmak, S., & Shawe-Taylor, J. (2004). Canonical correlation analysis: An overview with application to learning methods. *Neural Computation*, 16(12), 2639-2664.
- Johnson, R. A., & Wichern, D. W. (2007). *Applied multivariate statistical analysis* (6th ed.). Pearson Prentice Hall.
- Jolliffe, I. T. (2002). *Principal Component Analysis*. Springer Series in Statistics.
- Mansell, R. (2012). *Imagining the Internet: Communication, Innovation, and Governance*. Oxford University Press.
- McKeown, D., & Thomas, G. (2013). PCA and CCA in the analysis of complex data structures. *Journal of Multivariate Analysis*, 113(1), 1-17.
- Rencher, A. C. (2003). *Methods of multivariate analysis* (2nd ed.). Wiley-Interscience.
- Santa, R., MacDonald, J. B., & Ferrer, M. (2019). The role of trust in e-Government effectiveness, operational effectiveness and user satisfaction: Lessons from Saudi Arabia in e-G2B. *Government Information Quarterly*, 36(1), 39-50.

- Schwab, K. (2017). The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum.
- Şengün, H. (2022). Smart Cities, Covid 19, and the Future of the Cities. In F. Çelebi Boz, A. Boztaş, & İ. Koç (Eds.), Transition to New Normal After Covid-19 (pp. 215-226). Peter Lang GmbH.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics (6th ed.). Pearson Education.
- Thompson, B. (2000). Canonical correlation analysis. In L. G. Grimm & P. R. Yarnold (Eds.), Reading and understanding more multivariate statistics (pp. 285-316). American Psychological Association.
- West, D. (2005). Digital Government: Technology and Public Sector Performance. Princeton University Press.

TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL TİCARET REKABET GÜCÜNÜN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLERLE DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Şükrü İNAN²

Elif Kübranur GÖREN³

1. GİRİŞ

Dünya ekonomisinde yaşanan teknolojik ve yapısal değişimler ve dönüşümlerle birlikte ülkeler arasındaki uluslararası işbölümü ve uzmanlaşma da sürekli değişim göstermektedir. Bu değişim süreci uluslararası ticaret teorileri çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Tam uzmanlaşmanın modellendiği teorilerin yerini alan yeni teoriler ulusların aynı mal gruplarındaki ticaretini açıklamaya yönelmişlerdir ve bu çerçevede rekabet gücü ön plana çıkmaya başlamıştır.

Ülkelerin sahip olduğu ekonomik koşullar (sermaye birikimi, işgücü niteliği, coğrafi konum, altyapı yeterliliği vb.) ile ekonomik kapasiteleri ve hedefleri yönünde dış ticaret çoğu zaman refahı artırmayı sağlayan önemli bir araç haline gelmektedir. Bu çerçevede ülkelerin aldıkları kararlar doğrultusunda uyguladıkları önlemler dış ticaret politikalarını oluşturmaktadır.

Rekabet gücü günümüzde daha çok önemli hale gelerek bir ülkenin dünya üzerinde yaptığı mal ve hizmet ticaretindeki payını gösteren bir kavramdır. Günümüzde ülkelerin dış ticarete açık olmaları nedeniyle rekabet gücü kavramı daha da önemli bir hal almaktadır. Rekabet gücü kavramı sadece ülkeleri değil endüstrileri, firmaları vs. de kapsamaktadır ve etkilendirmektedir. Ülkelerin dış ticarete açık hale gelmesiyle birlikte hangi malı hangi ülkenin ihraç edecek olması durumu rekabet gücünü daha da ivmelendirmiştir.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük, karşılaştırmalı üstünlükle iç içedir ve karşılaştırmalı üstünlüklerdeki değişimleri endeks olarak ölçmektedir. Bu yaklaşım ülkenin dış ticaretinin güçlü ve zayıf ekonomik gös-

1 Bu çalışma İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda 2023 yılında Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İnan danışmanlığında Elif Kübranur Gören tarafından hazırlanan “Türkiye’nin Bölgesel Ticaret Rekabet Gücü” başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

2 Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, sukru.inan@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0648-4718.

3 İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, kubra46.ky@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4913-7652

tergelerini belirlemektedir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük yaklaşımı ülkenin rekabet gücünü ithalata ve ihracata dayandırarak, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlük farklarını dikkate almadan sadece sonuç odaklı çalışmaktadır. Yani açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi ülkenin bir açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını ölçer.

Türkiye 24 Ocak 1980 kararı ile ithal ikameci politikadan ihracata yönelik dış ticaret stratejisine geçmiştir. Bu yıllarda Türkiye komşu ve çevre ülkelerle ilişkilerinin arttığı bir dönem yaşamıştır. 1980’li yılların sonu 1990’lı yılların başından itibaren Orta Doğu’daki istikrarsızlıklar, Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne dâhil oluşu ve Avrupa Birliği pazarının doygunluk noktasına ulaşması gibi nedenlerle dış ticaret hacminde olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Dış ticarete yaşanan bu olumsuzlukları gidermek için Türkiye 2000’li yıllarda yeni strateji ve politikalar başlatmış ve politikanın dış ticaret hacminde artış ve pazar çeşitlendirmesi gibi ana hedefler doğrultusunda hem bölgesel hem de küresel çapta yürütülmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’nin yakın coğrafyasındaki ülkelerle karşılaştırmalı olarak rekabet gücü değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda çalışmaya dahil edilen ülkeler; Rusya, Irak, İsrail, Ukrayna, İran, Romanya, Libya, Yunanistan Bulgaristan, Suriye, Mısır, Azerbaycan, Gürcistan, Lübnan, Moldova ve Kuzey Makedonya olarak ele alınmıştır. Çalışmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksleri çerçevesinde ülkelerin rekabet gücü ara mallar, tüketim malları ve sermaye malları çerçevesinde değerlendirilmekte ve Türkiye’nin bölgesel rekabet gücü mal grupları açısından karşılaştırılmaktadır.

2. TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL TİCARETİNİN GELİŞİMİ VE BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARI

Türkiye’nin bulunduğu coğrafi konum dış ticaret açısından elverişli olsa da bölgesel siyasi ve ekonomik gelişmeler uzun bir dönem Türkiye’nin bu konumunu değerlendirebilmesine olanak vermemiştir. Soğuk Savaş’ın bitişi Türkiye açısından geniş bir coğrafyada yeniden ticari bir genişleme alanı yaratsa da bölgesel istikrarsızlık ve bölgenin ekonomik göreceli geriliği ve parçalanmışlığı Türk dış ticaretinin bölgesel etkisini zayıflatmaktadır. Türkiye 2000’li yıllarda dış ticaret hacminde artış ve pazar çeşitlendirmesi gibi ana hedefler doğrultusunda yeni strateji ve politikalara yönelmiştir.

2.1. Türkiye’nin Bölgesel Ticaretinin Gelişimi

Türkiye ekonomik gereksinimlerin benzer olduğu coğrafi, kültürel ve tarihi yakınlığa sahip olduğu ülkelerle uygulayabileceği ticaret potansiyelini değerlendirmek üzere 2000 yılından itibaren komşu ve çevre ülkeler

başta olmak üzere bölgesel dış ticaret stratejisini ortaya koymuştur. Dünya ticaretinin önemli bir kısmını oluşturan bölgesel iş birlikleri ve ekonomik entegrasyonlardan en çok fayda sağlayan ekonomiler gelişmiş ülkelerdir. Bu gelişmiş ülkeler arasında Avrupa Birliği (AB) ticaretine bakıldığında bölge-içi ticaretinin, çevre ve komşu ülkelerle ticaretinin, Birliğin genel ticareti içerisindeki payının fazla olduğu sonucuna varılmıştır (Coşkun Özer, 2019:292-313). AB-27 ülkelerinin ihracatlarının yüzde 66,7 sini, ithalatlarının ise yüzde 64'ünü diğer AB-27 ülkeleri ile yapmaktadır. ABD'nin ise komşularıyla ilişkileri incelendiğinde Kanada ve Meksika ile olan ticareti toplam ticareti içerisinde büyük önem arz etmektedir. AB-27 ülkeleri, ABD gibi diğer pek çok gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısının incelenmesi ile bölgeselliğin ticari ilişkilerde önemli bir yeri olduğu görülmektedir (Ata, 2013:500-509).

Bu ülkelere karşılık Türkiye'nin durumu incelendiğinde 1990'lı yıllarda komşu ülkeler dış ticaret hacminin yüzde 7-8 ini oluşturmaktadır (Kılıçkaya, 2018). 1999 yılında ise bu oran yüzde 15,8'e, 2000 yılında da yüzde 18'e yükselmiştir. Bu oranlar çerçevesinde Türkiye'nin komşu ülkelerle olan ticareti içerisindeki önemli paya sahip olan Rusya sonra ise İran ve Irak ile gerçekleştirmiştir (Coşkun Özer, 2019:292-313). 1980'li yıllarda ekonomik hedef olarak komşu ve çevre ülkeler doğrultusunda enerji ihtiyacımızın önemli bir kısmını İran ve Irak'tan karşılanmasıyla karşılıklı ticari ilişkilerimizde önemli katkılar sağlamıştır. Bu karşılıklı ticaretin yapılmasının sebeplerinden biri de coğrafi yakınlık olgusudur. 1980'li yıllarda ülkemizin ihracat pazarlama stratejisi ile yani iç pazara yönelik üretim yapan firmaların üretim fazlalarını dış pazarlara daha çok yakın komşulara satmaları ile dış açılım süreci başlamıştır (Sezer, Ayalp Kılıçdağı ve Ayman, 2007:243-257). Yaşanan bu dışa açılım süreci çok sürmemiş bölgesel gelişmeler Türk ekonomisini ve dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. SSCB'nin dağılmasıyla ülkemiz istikrarsızlık ve alım gücü düşük olan komşularla istikrarsız bir dış ticaret ve yatırım ilişkisi geliştirmiş, 1997 yılında Uzak Doğu, 1998 Rusya Krizi ülkemizdeki olumsuzluğu 2000'li yıllara kadar devam ettirmiştir (Aras ve Erdoğan, 2013:138-150). Türkiye'nin 2000-2013 yılları arasındaki ekonomik göstergeler incelendiğinde ticaretindeki yüksek artış ön plandadır. 2000 yılında uygulamaya konulan strateji kapsamındaki ülkelerle ticari ilişkisi 6,9 milyar dolar ihracat ve 13,1 milyar dolarlık ithalatı ile toplam 20 milyar dolarlık ticaret gerçekleştiren 2013 yılında 71,4 milyar dolarlık ihracat ve 73,8 milyar dolarlık ithalat ile toplam 145,2 milyar dolarlık ticaret gerçekleştirmiştir (Aras ve Erdoğan, 2013:138-150).

Komşu ve çevre ülkeler stratejisi kapsamındaki uygulamaya konulan stratejide 52 ülke ile olan ihracat 2000 yılında 6,9 milyar dolar iken 2008 yılında artış yaşanmış ve 56,7 milyar dolar olmuştur. 2000 ve 2008 yılları

arası 49,8 milyar dolarlık ihracatta artış yaşanmış ve aynı zamanda ithalatta ise 2000 yılında 13 milyar dolardan 2008 yılında 73,5 milyar dolara yükselerek 60,5 milyar dolarlık bir artış gerçekleşmiştir. Bu strateji kapsamında konu alınan ülkelerle toplam ihracat içindeki pay da yüzde 18,3 oranında artış mevcuttur (Ata, 2013:500-509).

2.2. Türkiye'nin Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

Dünyada 1980 yılından sonra Bölgesel Ticari Anlaşmalarının (BTA) sayısı artış göstermiştir. Son yıllarda bu artışın hızı da artarak devam etmiştir. Dünya genelindeki ticaret yapısının değişmesi, ticareti etkileyen faktörlerin farklılaşması, farklı problemlerin ortaya çıkması ve Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ)'nün bu problemler ile baş etmekte yetersiz kalması ülkeleri ticaret anlaşmaları yapmaya bir nevi zorunlu kılmıştır (Hekim Yılmaz, 2020:39-64).

Türkiye'nin bölgesel oluşumlar içindeki yaptığı anlaşmalar incelendiğinde; Merkezi Anlaşma Örgütü (CENTO) içerisinde askeri iş birliği yollarını arayan Türkiye, Pakistan ve İran aralarındaki ekonomik ve kültürel alanlardaki bağımlı geliştirmek amacıyla 1964 yılında Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Teşkilatı(RCD)'ni kurmuşlardır. RCD ile üç ülkenin de ekonomilerinin eş zamanlı kalkınması amaçlanmıştır. Bu anlaşma 14 yıl yürürlükte kaldıktan sonra benzer amaçlara sahip Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) 1985 yılında tekrar kurulmuştur. Teşkilatın içinde Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan katılımıyla 10 üyeli bir oluşum haline gelmiştir.

1970 yılında İslam Ülkeleri Dış İşleri Bakanlığı Cidde'de bir araya gelerek İslam Konferansı Teşkilatı(İKT) Genel Sekreterliği oluşturmuş ve 1972 yılında onaylanmıştır. İslami dayanışmayı temel alan ve Birleşmiş Milletler anayasasına ve İnsan Haklarına saygılı olduğunu belirten; İKT üyelerinin çoğu Komşu ve Çevre Ülkeler Stratejimiz kapsamındaki ülkelere olmaktadır. Kurulan bu teşkilatın amacı; üye ülkelerin birbirleriyle ticaretinde gümrük tavizleri yoluyla, üçüncü ülkelere oranla ayrıcalıklı durumlar yaratarak ticaret hacmini genişletmek ve İslam ülkeleri arasında bir serbest ticaret bölgesi kurulması hedeflenmiştir.

Bölgesel olmaktan daha çok küresel bir kuruluş olan D-8 girişimi üyeleri; Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'dir. Bu girişimin amacı; üye ülkeler arasındaki ticari ilişkilerde yeni fırsatlar yaratmak ve çeşitlendirmek, uluslararası düzeyde karar alma sürecinde katılımı artırmak ve daha iyi şartlar sağlamak, ortak projeler ile ekonomik işbirliğini geliştirmek ve gelişmekte olan ülkeleri güçlendirmek hedeflenmiştir (Sezer, Ayalp Kılıçdağı ve Ayman, 2007:243-257).

1990 yılında Türkiye'nin öncülüğü ile başlayan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) altında bölge içi ticaretin geliştirilmesi, artırılması ve ticarette engellerin kaldırılması öncelikli hedeflerindendir. Komşu ve Çevre ülkeler stratejisi kapsamındaki ülkelere oluşan KEİ'nin bir diğer amacı ise serbest ticaret bölgesi kurulması olmuştur (Sezer, Ayalp Kılıçdağı ve Ayman, 2007:243-257).

Türkiye'nin imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşmaları sayısı 38'dir. Bu anlaşmalardan 11 tanesi fesih edilmiş, 22 tanesi hâlihazırda yürürlükte-dir. Türkiye'nin yapmış olduğu serbest ticari anlaşmaların genel özellikleri; (i) ikili ticarete tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, (ii) yapılan ticari anlaşmalardaki tarifelerin indirimine karşı alınacak tedbirler, (iii) yapılacak olan anlaşmaların doğru ve etkin kullanılmasından sorumlu ortaklık kollarının teşkili ve ortak menşe kuralları ile gümrük idareleri arasında işbirliğinin sağlanması gibi düzenlemeleri içermektedir (Doğan ve Uzun, 2014:325-344).

Tablo 1: Yürürlükte Bulunan Ticaret Anlaşmaları

Tercihli Ticaret Anlaşması	Serbest Ticaret Anlaşması			G ü m r ü k Birliği
Azerbaycan	Arnavutluk	Güney Kore	Mısır	Avrupa Birliği
İran	BAE	Gürcistan	Moldova	
Pakistan	Birleşik Krallık	İsrail	Morityus	
Özbekistan	Bosna Hersek	Karadağ	Singapur	
	EFTA	Kosova	Sırbistan	
	Faroe Adaları	Malezya	Şili	
	Fas	Makedonya	Tunus	
	Filistin		Venezuela	

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2024.

Türkiye'nin imzalamış olduğu ticaret anlaşmaları çerçevesinde çalışmaya konu olan ülkelere Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya Gümrük Birliği, Gürcistan, İsrail, Kuzey Makedonya, Mısır ve Moldova Serbest Ticaret Anlaşması, Azerbaycan ve İran tercihli Ticaret Anlaşması kapsamındadır. Ayrıca Ukrayna ve Lübnan'la serbest ticaret anlaşmaları iç onay süreci sonrasında yürürlüğe girecektir. Ticaret anlaşmaları dışında sadece Rusya, Irak, Libya ve Suriye bulunmaktadır.

3. TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL TİCARET REKABET GÜCÜNÜN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLERE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük, karşılaştırmalı üstünlükle iç içe-
dir ve karşılaştırmalı üstünlüklerdeki değişimleri endeks olarak ölçmek-
tedir. Bu yaklaşım ülkenin dış ticaretinin güçlü ve zayıf ekonomik gös-
tergelerini belirlemektedir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük yaklaşımı
ülkenin rekabet gücünü ithalata ve ihracata dayandırarak, ülkeler arasinda-
ki karşılaştırmalı üstünlük farklarını dikkate almadan sadece sonuç odaklı
çalışmaktadır. Yani açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi ülkenin bir
açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını ölçer (Batbay-
lı, 2017:11-28). Karşılaştırmalı üstünlük ile rekabet gücü arasında birçok
farklılıklar vardır. Rekabet gücü aynı ülke bazında kıyaslama yaparken,
karşılaştırmalı üstünlük farklı ticaret gruplarını değerlendirmektedir. Kar-
şılaştırmalı üstünlükleri hesaplama ilk adım Liesner tarafından atılmış;
fakat en sık kullanılan endeks, Balassa’nın açıklanmış karşılaştırmalı
üstünlük endeksidir. Balassa, karşılaştırmalı üstünlüğü incelemek için bir
ülkenin mal veya endüstri ticaretinin toplam dünya üzerindeki ihracatının
payını, ülkenin toplam ihracatındaki payına oranı veren bir endeks oluşturu-
muştur. Bu endeks ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını
ölçmek için oluşturulmuştur. Liesner tarafından önerilmiş olan açıklanmış
karşılaştırmalı üstünlük ölçüsü şu şekildedir;

$$AKÜ^jkt = X^jkt / X^it$$

Bu eşitlikte, x ihracatı, j bir ülkeyi, k bir ürün ya da sektörü, t dönemi(-
yılı) göstermektedir. Buna göre x^jkt , j ülkesinin belirli t yılındaki k malı
ihracatını, x^it ise j ülkesinin t yılındaki toplam ihracatını göstermektedir.
Balassa ise formülü genişleterek şu şekilde endeks oluşturmuştur;

$$BAKÜ^jkt = X^jkt / X^it / X^wkt / X^wt$$

Bu eşitlikte diğerinden farklı olarak w, dünyayı ifade etmektedir. Yani
 X^wkt , dünyanın t yılındaki k malının ihracatını, X^wt ise dünyanın t yılın-
daki toplam ihracatına oranını ifade eder.

Endeksin sonucuna göre oranın 1 den büyük çıkması; ülkenin o mal
üzerindeki ihracatında rekabet üstünlüğünün olduğunu ve o malda uzman-
laştığını; 1’den küçük çıkması da mal üzerinde rekabet dezavantajına sahip
olduğunu ve o malda uzmanlaşmadığını ifade eder (Batbaylı, 2017:22).

Vollrath (1991), açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerin açıklanması
için alternatif üç yöntem sunmuştur. Bunların ilki ihracat verileriyle oldu-
ğu kadar ithalat verileriyle de açıklanan Nispi Ticaret Avantajı(RTA)’dır.
Yine Balassa’nın endeksine yakın olan Nispi İhracat Avantajı(RXA) ve
yine diğer benzerlik olan Nispi İthalat Avantajı(RMA) ve Açıklanmış Re-

kabet Gücü Endeksi de bulunmaktadır (Batbaylı, 2017:24). Endeks sonuçlarının sıfırdan büyük değer alması açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün olduğunu, sıfırdan küçük değer alması ise açıklanmış karşılaştırmalı dezavantajın olduğunu belirtir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler Balassa Modeli ve Vollrath Endeksi bağlamında tespit edilmektedir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları, ülkenin belli bir sektör ihracatının toplam ihracatına oranının, aynı sektörün dünyadaki ihracatının dünya toplam ihracatına bölünmesi suretiyle bulunmaktadır (Erkan,2012:195-218).

3.1. Bölge Ülkelerinin Ara Mallardaki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüğü

Bölge ülkelerinin ara mal endüstrisine ilişkin WITS verileri kapsamında aşağıdaki tabloda bölge ülkelerine ilişkin 2000-2020 yılları arasındaki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük endeks değerleri verilmiştir.

Tablo 2: Bölge Ülkelerinin Ara Mallardaki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Değerleri (2000-2020)

	AZ	BG	GE	GR	IR	IQ	IL	LB	LY	MD	MK	RO	RU	SY	TR	UA
2000	0,23	1,97	0,76	1,29	0,19	-	1,88	1,24	-	1,45	1,91	1,41	1,74	-	1,06	2,79
2001	0,17	1,81	0,82	1,23	0,25	-	1,85	1,08	-	1,17	1,51	1,3	1,62	0,25	1,08	2,66
2002	0,18	1,74	0,91	1,23	0,24	-	2,1	1,07	-	1,05	1,44	1,27	1,47	0,22	1	2,58
2003	0,32	1,65	0,71	1,31	0,2	-	2,07	1,03	-	1,19	1,65	1,19	1,37	0,33	0,97	2,74
2004	0,39	1,76	1,01	1,3	0,26	-	2,01	1,07	-	1,61	1,84	1,32	1,36	0,43	1,03	2,91
2005	0,28	1,74	0,97	1,39	0,29	-	1,98	1,24	-	1,49	2,01	1,29	1,2	0,44	1,01	2,83
2006	0,16	1,85	1,09	1,44	0,31	-	1,92	0,79	-	1,36	1,99	1,23	1,1	0,38	1,01	2,87
2007	0,18	1,62	1,28	1,44	-	-	1,8	0,94	0,16	1,71	2,12	1,23	1,11	0,44	1,04	2,74
2008	0,11	1,53	1,49	1,42	-	-	1,87	0,98	0,13	1,98	1,93	1,12	1,03	0,49	1,24	2,68
2009	0,08	1,36	1,4	1,25	-	-	1,63	0,62	0,12	1,06	1,38	0,82	0,96	0,6	1,04	2,38
2010	0,09	1,43	1,31	1,27	0,48	-	1,77	0,82	0,12	0,88	1,93	0,89	0,96	0,57	1,09	2,24
2011	0,07	1,5	1,38	1,29	0,41	-	1,86	0,74	-	0,91	2,16	0,91	0,89	-	1,12	2,24
2012	0,09	1,48	1,45	1,11	-	-	1,83	1,65	-	1	1,97	0,92	0,85	-	1,38	2,25
2013	0,1	1,37	1,52	1,05	0,7	-	1,75	1,08	-	0,64	1,88	0,82	0,85	-	1,14	2,14
2014	0,11	1,37	1,41	1	0,68	0,06	1,88	0,91	-	0,87	1,82	0,78	0,92	-	1,17	2,2
2015	0,16	1,33	1,45	1,19	1,02	-	1,69	0,87	-	0,71	1,68	0,75	1,06	-	1,22	2,05
2016	0,21	1,22	1,66	1,04	0,84	-	1,71	0,83	1,47	0,65	1,61	0,66	1,14	-	1,18	2,03
2017	0,22	1,35	1,64	1,04	0,75	-	1,66	0,98	0,47	0,79	1,73	0,69	1,14	-	1,17	2,05
2018	0,2	1,34	1,63	1,05	0,76	-	1,69	0,9	0,16	0,93	1,68	0,69	1,05	-	1,12	2,12
2019	0,27	1,27	1,52	1,01	-	-	1,75	1,65	-	0,79	1,76	0,67	1,15	-	1,12	2
2020	0,34	1,31	1,26	1,01	-	-	1,37	1,73	-	0,91	1,67	0,65	1,5	-	1,06	1,91

Kaynak: WITS, 2022.

Balassa Modeli ve Vollrath'ın Endeksi de göz önünde bulundurularak belirlenen ara mallarda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları dikkate alındığında görülmektedir ki bu ülkelerden bazılarının Türkiye'ye karşı ara mal endüstrisi açısından karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmaktadır. İsrail ve Kuzey Makedonya'nın tablodaki diğer ülkelere nazaran ara mal endüstrisi özelinde AKÜ endeksi belirgin oranda daha fazladır. Bu durum, İsrail ve Kuzey Makedonya'yı ara mal endüstrisinde karşılaştırmalı avantajlı ülkeler haline getirmektedir. Tabloda da görüleceği üzere Türkiye'nin Azerbaycan'a göre ara mal endüstrisinde çok büyük bir karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmakta ve bu süreç içinde de devam etmektedir. Yine dikkat çekmektedir ki Ukrayna'nın Türkiye'ye göre ara mal endüstrisinde büyük bir karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmaktadır. Türkiye'nin ara mal endüstrisi özelindeki AKÜ endeksi 20 yıllık görünüm bağlamında 1,1 seviyelerinde seyretmiştir.

3.2. Bölge Ülkelerinin Tüketim Mallarındaki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüğü

Tüketim malları endüstrisine ilişkin WITS verileri kapsamında aşağıdaki tabloda bölge ülkelerine ilişkin 2000-2020 yılları arasındaki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük endeksleri verilmiştir.

Tablo 3. Bölge Ülkelerinin Tüketim Mallarındaki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Değerleri (2000-2020)

	AZ	BG	GE	GR	IR	IQ	IL	LB	LY	MD	MK	RO	RU	SY	TR	UA
2000	0,73	1,4	1,04	1,45	0,35	-	0,53	0,95	-	1,5	1,41	1,7	0,67	-	1,84	0,53
2001	0,64	1,37	1,03	1,44	0,25	-	0,57	1,06	-	1,66	1,66	1,74	0,71	0,56	1,7	0,53
2002	0,54	1,26	1,23	1,39	0,28	-	0,56	1,14	-	1,68	1,6	1,75	0,68	0,46	1,72	0,53
2003	0,53	1,39	1,51	1,35	0,23	-	0,59	0,89	-	1,63	1,57	1,77	0,65	0,51	1,73	0,56
2004	0,69	1,34	1,01	1,41	0,23	-	0,6	1,06	-	1,55	1,44	1,68	0,64	0,55	1,74	0,5
2005	0,56	1,31	1,25	1,4	0,2	-	0,65	1,18	-	1,68	1,32	1,69	0,63	0,57	1,76	0,53
2006	0,41	1,3	1,04	1,43	0,2	-	0,72	0,85	-	1,69	1,3	1,64	0,72	0,55	1,72	0,52
2007	0,23	1,25	1,05	1,45	-	-	0,77	1,16	0,34	1,4	1,2	1,47	0,72	0,63	1,6	0,53
2008	0,22	1,27	1,1	1,48	-	-	0,85	1,2	0,26	1,4	1,31	1,42	0,76	0,69	1,43	0,5
2009	0,13	1,26	0,98	1,46	-	-	0,88	0,88	0,59	1,68	1,57	1,45	0,91	0,78	1,4	0,55
2010	0,15	1,21	0,99	1,58	0,26	-	0,98	1,11	0,51	1,7	1,26	1,38	0,98	0,77	1,53	0,65
2011	0,12	1,17	1,09	1,63	0,29	-	1,01	0,97	-	1,58	1,13	1,4	0,99	-	1,5	0,66
2012	0,11	1,24	1,1	1,77	-	-	0,99	1,03	-	1,76	1,16	1,45	1,01	-	1,45	0,53
2013	0,12	1,23	1	1,84	0,17	-	0,99	1,22	-	1,76	1,17	1,45	1,07	-	1,46	0,55
2014	0,12	1,28	1,42	1,82	0,1	0,02	0,89	1,27	-	1,5	1,07	1,42	1,03	-	1,47	0,5
2015	0,22	1,25	1,19	1,62	0,11	-	0,86	1,53	-	1,47	1,01	1,42	0,95	-	1,4	0,49
2016	0,2	1,26	1,09	1,69	0,16	-	0,82	1,55	0,45	1,49	1,01	1,36	0,86	-	1,45	0,55
2017	0,13	1,16	1,18	1,77	0,18	-	0,82	1,47	0,27	1,44	0,95	1,32	0,86	-	1,48	0,58
2018	0,11	1,2	1,11	1,85	0,17	-	0,82	1,31	0,28	1,52	0,91	1,32	0,89	-	1,46	0,56
2019	0,13	1,16	1,25	1,79	-	-	0,75	1,34	-	1,51	0,85	1,28	0,88	-	1,49	0,53
2020	0,16	1,1	1,22	1,79	-	-	0,75	0,94	-	1,57	0,95	1,31	0,83	-	1,54	0,56

Kaynak: WITS,2022.

Balassa Modeli ve Vollrath Endeksi de göz önünde bulundurularak belirlenen tüketim mallarında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları dikkate alındığında, Türkiye'nin çoğu ülkelere nispeten tüketim malları endüstrisi açısından karşılaştırmalı üstünlüğü bulunduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin karşılaştırmalı üstün olduğu 2007 yılına kadar Yunanistan tüketim malları endüstrisi açısından karşılaştırmalı dezavantajlı iken 2007 yılından itibaren bu durum tersine dönmüştür ve Türkiye Yunanistan'a göre karşılaştırmalı dezavantajlı hale gelmiştir. Bu değerlere göre Türkiye tüketim malları endüstrisinde bölgenin diğer ülkelerine göre karşılaştırmalı üstündür.

3.3. Bölge Ülkelerinin Sermaye Mallarındaki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüğü

Sermaye malları endüstrisine ilişkin WITS verileri kapsamında aşağıdaki tabloda bölge ülkelerine ilişkin 2000-2020 yılları arasındaki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük endeks değerleri verilmiştir.

Tablo 4. Bölge Ülkelerinin Sermaye Mallarındaki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Değerleri (2000-2020)

	AZ	BG	GE	GR	IR	IQ	IL	LB	LY	MD	MK	RO	RU	SY	TR	UA
2000	0,12	0,26	0,24	0,25	0,02	-	1,04	0,3	-	0,17	0,3	0,39	0,1	-	0,33	0,28
2001	0,09	0,3	0,2	0,26	0,02	-	1	0,14	-	0,24	0,13	0,38	0,17	0,03	0,37	0,28
2002	0,05	0,34	0,21	0,3	0,04	-	0,84	0,14	-	0,17	0,14	0,38	0,14	0,02	0,42	0,3
2003	0,04	0,36	0,14	0,27	0,03	-	0,83	0,16	-	0,14	0,13	0,41	0,13	0,03	0,48	0,32
2004	0,05	0,35	0,11	0,32	0,02	-	0,85	0,15	-	0,13	0,12	0,44	0,11	0,05	0,48	0,28
2005	0,04	0,39	0,14	0,3	0,02	-	0,82	0,31	-	0,13	0,11	0,51	0,1	0,04	0,54	0,33
2006	0,03	0,39	0,17	0,31	0,02	-	0,9	0,38	-	0,15	0,12	0,63	0,09	0,03	0,57	0,35
2007	0,03	0,47	0,2	0,32	-	-	0,87	0,53	-	0,14	0,09	0,63	0,1	0,05	0,62	0,41
2008	0,02	0,51	0,15	0,33	-	-	0,86	0,52	0	0,15	0,14	0,83	0,1	0,05	0,66	0,42
2009	0,02	0,48	0,15	0,28	-	-	1,02	0,36	0	0,13	0,14	0,91	0,09	0,06	0,6	0,4
2010	0,02	0,53	0,12	0,27	0,02	-	0,82	0,48	-	0,14	0,17	0,95	0,07	0,06	0,63	0,42
2011	0,01	0,54	0,24	0,29	0,01	-	0,73	0,86	-	0,15	0,23	0,99	0,09	-	0,71	0,45
2012	0,01	0,51	0,2	0,26	-	-	0,78	0,43	-	0,16	0,32	0,97	0,09	-	0,65	0,45
2013	0,02	0,54	0,2	0,23	0,01	-	0,81	0,52	-	0,17	0,36	0,97	0,08	-	0,72	0,42
2014	0,01	0,54	0,13	0,24	0,01	0	0,83	0,68	-	0,15	0,52	1	0,08	-	0,68	0,3
2015	0,01	0,53	0,09	0,25	0,03	-	0,86	0,46	-	0,14	0,56	0,93	0,1	-	0,64	0,21
2016	0,02	0,55	0,13	0,26	0,03	-	0,84	0,38	0,01	0,13	0,71	0,99	0,11	-	0,64	0,2
2017	0,02	0,55	0,1	0,23	0,02	-	0,89	0,29	0	0,12	0,71	1,06	0,09	-	0,64	0,22
2018	0,01	0,62	0,14	0,21	0,02	-	0,91	0,27	0	0,11	0,81	1,09	0,09	-	0,66	0,2
2019	0,01	0,65	0,1	0,22	-	-	0,97	0,2	-	0,13	0,82	1,12	0,1	-	0,66	0,17
2020	0,03	0,64	0,06	0,23	-	-	1,15	0,19	-	0,14	0,73	1,09	0,09	-	0,62	0,17

Kaynak: WITS, 2022.

Balassa Modeli ve Vollrath'ın Endeksi de göz önünde bulundurularak belirlenen sermaye malları endüstrisi özelinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları dikkate alındığında İsrail'in bölge ülkelerine göre 2000-2020 yılları arasında karşılaştırmalı üstün olduğu görülmektedir. Romanya'nın sermaye mallarındaki AKÜ katsayısı büyük bir ivme ile yükselerek bu durum ülkeyi sermaye malları endüstrisinde karşılaştırmalı üstün hale getirmiştir. Türkiye'de ise 2013 yılına kadar artan AKÜ katsayısı, daha sonra düşük bir ivme ile azalma göstermektedir.

3.4. Türkiye'nin İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayısı, çalışmanın ikinci bölümünde detayları ile ele alınmıştır. Balassa, karşılaştırmalı üstünlüğü incelemek için bir ülkenin mal veya endüstri ticaretinin toplam dünya üzerindeki ihracatının payını, ülkenin toplam ihracatındaki payına oranı veren bir endeks oluşturmuştur. Bu endeks ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını ölçmek için oluşturulmuştur. Tablo 5, 2000-2020 yılları arasında Türkiye'nin belirli mal grupları özelindeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayısını göstermektedir. Uluslararası Standart

Ticaret Sınıflandırmasına göre (SITC) 0 Canlı Hayvanlar ve Gıda, 1 İçki ve Tütün, 2 Akaryakıt hariç Hammaddeler, 3 Mineral Yakıtlar ve Yağlar, 4 Hayvansal Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, 5 Kimyasallar, 6 Mamül Maddeler, 7 Makine ve Ulaşım Ekipmanları, 8 Çeşitli Mamul Eşyalar, 9 Başka Yerde Sınıflandırılmamış mal gruplarını kapsamaktadır.

Tablo 5. Türkiye'nin Mal Gruplarına Göre AKÜ Değerleri (2000-2020)

YIL/MAL	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2000	2,00	2,17	0,80	0,11	1,20	0,43	2,16	0,50	2,21	0,28
2001	1,86	1,61	0,65	0,15	1,88	0,42	2,20	0,57	1,95	0,26
2002	1,50	1,25	0,65	0,21	0,71	0,37	2,12	0,60	2,09	0,35
2003	1,48	1,12	0,64	0,22	1,31	0,34	2,03	0,68	2,06	0,34
2004	1,50	1,09	0,59	0,23	0,80	0,34	2,07	0,76	1,85	0,27
2005	1,72	1,25	0,59	0,29	1,50	0,33	2,01	0,80	1,79	0,31
2006	1,57	1,26	0,68	0,31	1,39	0,37	1,99	0,84	1,68	0,51
2007	1,45	0,97	0,69	0,37	0,62	0,36	1,97	0,87	1,66	0,53
2008	1,34	0,92	0,65	0,36	0,80	0,39	2,30	0,89	1,50	1,00
2009	1,48	1,07	0,67	0,31	0,83	0,38	2,31	0,85	1,47	1,37
2010	1,62	1,03	0,76	0,26	0,57	0,50	2,27	0,82	1,53	0,87
2011	1,57	0,89	0,67	0,28	1,04	0,49	2,29	0,85	1,51	0,73
2012	1,54	0,99	0,74	0,32	1,26	0,54	2,33	0,80	1,49	3,24
2013	1,56	1,09	0,84	0,36	1,54	0,56	3,84	0,84	1,53	0,89
2014	1,61	1,32	0,80	0,29	1,22	0,57	2,06	0,83	1,58	0,90
2015	1,68	1,05	0,80	0,32	1,19	0,55	1,93	0,79	1,51	0,35
2016	1,56	1,05	0,83	0,24	1,20	0,52	1,94	0,82	1,53	0,30
2017	1,50	0,94	0,84	0,29	1,02	0,62	1,86	0,86	1,69	0,28
2018	1,47	0,93	0,81	0,29	1,05	0,64	2,01	0,86	1,71	0,26
2019	1,43	0,81	0,74	0,41	1,02	0,66	1,98	0,83	1,67	0,31
2020	1,46	0,84	0,67	0,32	1,28	0,79	1,91	0,79	1,64	0,33

Kaynak: Comtrade, 2023 verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümündeki açıklamalar ışığında endeksin sonucuna göre oranın 1'den büyük çıkması; ülkenin o mal üzerindeki ihracatında rekabet üstünlüğünün olduğunu ve o malda uzmanlaştığını; 1'den küçük çıkması da mal üzerinde rekabet dezavantajına sahip olduğunu ve o malda uzmanlaşmadığını ifade eder. Buna ek olarak Hinloopen, Balassa Endeksini tablo şeklinde yorumlamış ve ülkelerin rekabet gücünü 4 temel sınıflandırmaya tabi tutmuştur ($0 < \text{BAKÜ} \leq 1$ Rekabet Dezavantajı; $1 < \text{BAKÜ} \leq 2$ Zayıf Rekabet Üstünlüğü; $2 < \text{BAKÜ} \leq 4$ Orta Rekabet Üstünlüğü; $4 < \text{BAKÜ}$ Güçlü Rekabet Üstünlüğü).

Tablo yorumlanacak olursa; Türkiye'nin, 0 malı özelinde 2000-2020 yılları arasında rekabet üstünlüğü bulunmaktadır ve 0 mal grubunda uzmanlaşmıştır. Hinloopen sınıflandırmasına göre ise Türkiye'nin, 2000-2020 yılları arasında 0 malı özelinde zayıf rekabet üstünlüğü bulunmaktadır.

Yine Türkiye'nin 1 malı özelinde 2000-2006 yılları arasında rekabet üstünlüğü bulunmuş; bu üstünlük 2006-2008 yılları arasında rekabet dezavantajına dönüşmüştür. Ardından 2011 yılına kadar rekabet üstünlüğünü tekrar kazanan ülkemiz, 2011-2012 yıllarında da rekabet dezavantajına sahip olmuştur. 2013 yılından 2016 yılına dek rekabet üstünlüğünü tekrar elde etmişse de daha sonraki yıllarda rekabet dezavantajına sahip olmuştur.

Türkiye 2, 3, 5, 7 ve 9 malları özelinde 2000-2020 yılları arasındaki dönemde her zaman rekabet dezavantajlıdır. Ayrıca bu mal gruplarında da uzmanlaşma sağlayamadığı açıkça anlaşılabilecektir. Dikkat edilmelidir ki Türkiye, 6 malı özelinde 2000-2020 yılları arası dönemde tamamen rekabet üstünlüğüne sahiptir ve bu malda uzmanlaştığı aşikârdır. Hatta şu kadar ki bu dönemin büyük bir kısmında Türkiye, 6 malında orta rekabet üstünlüğüne sahiptir.

3.5. Bölge Ülkelerinin İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayısı, çalışmanın ikinci bölümünde detayları ile ele alınmıştır. Balassa, karşılaştırmalı üstünlüğü incelemek için bir ülkenin mal veya endüstri ticaretinin toplam dünya üzerindeki ihracatının payını, ülkenin toplam ihracatındaki payına oranı veren bir endeks oluşturmuştur. Bu endeks ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını ölçmek için oluşturulmuştur. Tablo 6, 2000-2020 yılları arasında bölgenin belirli mal grupları özelindeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayısını göstermektedir.

Tablo 6. Mal Gruplarına Göre Bölgesel AKÜ Değerleri (2000-2020)

YIL/MAL	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2000	0,03	0,01	0,04	0,48	0,00	0,06	0,18	0,09	0,05	0,08
2001	0,03	0,01	0,04	0,46	0,00	0,05	0,18	0,09	0,06	0,09
2002	0,05	0,01	0,04	0,44	0,00	0,05	0,18	0,09	0,06	0,09
2003	0,04	0,01	0,04	0,43	0,00	0,06	0,19	0,09	0,06	0,08
2004	0,03	0,01	0,04	0,45	0,00	0,06	0,19	0,09	0,05	0,08
2005	0,03	0,01	0,04	0,50	0,00	0,03	0,18	0,07	0,05	0,06
2006	0,03	0,00	0,03	0,47	0,00	0,03	0,17	0,07	0,04	0,06
2007	0,03	0,01	0,04	0,53	0,01	0,03	0,21	0,09	0,04	0,07
2008	0,03	0,01	0,03	0,55	0,00	0,03	0,16	0,08	0,03	0,05
2009	0,05	0,01	0,03	0,50	0,01	0,04	0,14	0,10	0,04	0,06
2010	0,04	0,00	0,03	0,51	0,01	0,02	0,13	0,08	0,03	0,06
2011	0,03	0,00	0,04	0,55	0,01	0,02	0,13	0,07	0,03	0,07
2012	0,04	0,01	0,04	0,56	0,01	0,01	0,14	0,09	0,03	0,03
2013	0,05	0,01	0,04	0,57	0,01	0,02	0,13	0,09	0,03	0,02
2014	0,05	0,01	0,04	0,56	0,01	0,02	0,13	0,09	0,03	0,02
2015	0,06	0,01	0,04	0,47	0,01	0,08	0,15	0,12	0,04	0,03
2016	0,06	0,01	0,04	0,42	0,01	0,07	0,15	0,12	0,04	0,07
2017	0,06	0,01	0,04	0,40	0,01	0,08	0,15	0,12	0,04	0,08
2018	0,06	0,01	0,04	0,43	0,01	0,07	0,15	0,11	0,04	0,08
2019	0,07	0,01	0,05	0,36	0,01	0,07	0,15	0,14	0,05	0,09
2020	0,09	0,01	0,06	0,27	0,02	0,08	0,16	0,14	0,05	0,11

Kaynak: Comtrade, 2023 verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümündeki açıklamalar ışığında endeksin sonucuna göre oranın 1'den büyük çıkması; ülkenin/bölgenin o mal üzerindeki ihracatında rekabet üstünlüğünün olduğunu ve o malda uzmanlaştığını; 1'den küçük çıkması da mal üzerinde rekabet dezavantajına sahip olduğunu ve o malda uzmanlaşmadığını ifade eder. Buna ek olarak Hinloopen, Balassa Endeksini tablo şeklinde yorumlamış ve ülkeleri 4 temel sınıflandırmaya tabi tutmuştur.

Tablodaki endeks değerlerine göre bölgenin, tüm mal grupları özelinde 2000-2020 yılları arasında rekabet dezavantajı bulunmaktadır. Bölge, tabloda yer verilen hiçbir mal grubunda uzmanlaşma sağlayamamıştır. Hinloopen sınıflandırmasına göre ise bölgenin, 2000-2020 yılları arasında tabloda yer verilen tüm mal grupları özelinde rekabet dezavantajı bulunmaktadır.

3.6. Türkiye'nin Bölgesel Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Analizi

Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayısı, çalışmanın ikinci bölümünde ele alınmıştır. Balassa, karşılaştırmalı üstünlüğü incelemek için bir ülkenin mal veya endüstri ticaretinin toplam dünya üzerindeki ihracatının payını, ülkenin toplam ihracatındaki payına oranı veren bir endeks oluşturmuştur. Bu endeks ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını ölçmek için oluşturulmuştur. Tablo 7, 2000-2020 yılları arasında Türkiye'nin belirli mal grupları özelindeki bölgesel açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayılarını göstermektedir.

Tablo 7. Mal Gruplarına Göre Türkiye'nin Bölgesel AKÜ Değerleri (2000-2020)

YIL/ MAL	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2000	5,46	3,96	0,67	0,03	4,04	1,72	1,99	1,91	2,91	0,18
2001	4,67	1,79	0,57	0,04	2,46	1,68	2,10	2,27	2,04	0,12
2002	2,43	1,87	0,63	0,06	1,92	1,74	2,08	2,45	2,36	0,16
2003	2,67	1,87	0,05	0,11	1,24	1,42	1,78	2,45	2,22	0,17
2004	3,28	1,92	0,49	0,13	1,42	1,41	1,78	2,58	2,46	0,19
2005	3,52	1,96	0,44	0,13	1,60	2,47	1,91	3,15	2,6	0,18
2006	3,58	2,86	0,59	0,09	3,19	2,88	2,00	3,85	3,01	0,21
2007	2,80	1,45	0,48	0,08	0,80	2,51	1,71	3,10	2,64	0,12
2008	3,32	1,15	0,52	0,07	2,71	2,49	2,26	3,54	3,53	0,24
2009	2,79	1,18	0,36	0,09	1,50	2,40	2,73	1,96	2,89	0,17
2010	3,31	1,49	0,45	0,10	1,12	3,50	2,79	2,66	4,14	0,23
2011	3,85	1,56	0,46	0,10	3,44	4,06	2,69	2,87	4,26	0,19
2012	2,54	1,42	0,32	0,08	2,18	5,72	2,19	1,94	3,70	5,64
2013	2,96	2,17	0,40	0,12	2,42	4,15	2,31	2,27	4,27	1,88
2014	2,90	2,78	0,43	0,09	2,18	4,04	2,18	2,20	4,78	0,86
2015	2,61	1,81	0,40	0,09	1,89	1,25	1,84	1,53	4,71	0,53
2016	2,46	1,88	0,69	0,06	1,71	1,24	1,84	1,54	4,10	0,69
2017	2,52	1,54	0,45	0,08	1,18	1,20	1,76	1,68	4,13	0,43
2018	2,50	1,71	0,46	0,10	0,86	1,35	1,85	1,76	4,42	0,19
2019	1,97	0,13	0,44	0,14	0,66	1,35	1,82	1,53	3,82	0,17
2020	1,70	0,11	0,40	0,40	0,68	1,30	1,67	1,49	2,87	0,12

Kaynak: Comtrade, 2023 verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümündeki açıklamalar ışığında endeksin sonucuna göre oranın 1'den büyük çıkması; ülkenin/bölgenin o mal üzerindeki ihracatında rekabet üstünlüğünün olduğunu ve o malda uzmanlaştığını; 1'den küçük çıkması da mal üzerinde rekabet dezavantajına sahip olduğunu ve o malda uzmanlaşmadığını ifade eder.

Mal grupları (0-9) açısından; bölgenin dünya ülkeleri üzerindeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük analizi ve Türkiye'nin dünya ülkeleri üzerindeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük analizi tarafımızca çalışmanın üçüncü bölümünde yukarıda detaylı şekilde ortaya konulmuş olup, Türkiye'nin bölge üzerindeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük analizi ile yıllar itibariyle mukayese edilecek; bu analiz, çalışmayı nihai amacına ulaştıracaktır.

0 mal grubu (Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri) açısından bölge, dünya ülkeleri üzerinde 2000-2020 yılları arası dönem itibariyle her yıl rekabet dezavantajına sahiptir. Türkiye ise rekabet üstünlüğüne sahiptir. Yine son tablo ile görüleceği üzere Türkiye, bölge ülkeleri üzerinde de açık ara ile rekabet üstünlüğüne sahiptir. Bu durum, 2000 yılından 2020 yılına kadar aynı şekilde devam etmiştir.

1 mal grubu (İçki ve Tütün) açısından bölge, dünya ülkeleri üzerinde 2000-2020 yılları arası dönem itibariyle her yıl rekabet dezavantajına sahiptir. Türkiye ise 2007, 2008, 2011, 2012, 2017, 2018, 2019, 2020 yılları hariç olmak üzere rekabet üstünlüğüne sahiptir. Sayılan yıllarda ise rekabet dezavantajına sahip olup yine de bölgelere nazaran açık ara rekabet üstünlüğü elde edebilmiştir. Son tablo ile görüleceği üzere Türkiye, bölge ülkeleri üzerinde 2019 yılına kadar rekabet üstünlüğüne sahiptir. 2019 ve 2020 yıllarında ise Türkiye, bölge ülkelerine nazaran rekabet dezavantajlıdır.

2 mal grubu (Akaryakıt Hariç Hammaddeler) açısından bölge, dünya ülkeleri üzerinde 2000-2020 yılları arası dönem itibariyle her yıl rekabet dezavantajına sahiptir. Türkiye açısından da rekabet dezavantajı geçerlidir. Son tablo ile görüleceği üzere Türkiye, bölge ülkeleri üzerinde de rekabet dezavantajına sahiptir. Bu durum, 2000 yılından 2020 yılına kadar aynı şekilde devam etmiştir.

3 mal grubu (Mineral Yakıtlar, Yağlar ve İlgili Ürünler) açısından bölge, dünya ülkeleri üzerinde 2000-2020 yılları arası dönem itibariyle her yıl rekabet dezavantajına sahiptir. Türkiye açısından da rekabet dezavantajı geçerlidir. Son tablo ile görüleceği üzere Türkiye, bölge ülkeleri üzerinde de rekabet dezavantajına sahiptir. Bu durum, 2000 yılından 2020 yılına kadar aynı şekilde devam etmiştir.

4 mal grubu (Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar) açısından bölge, dünya ülkeleri üzerinde 2000-2020 yılları arası dönem itibariyle her yıl rekabet dezavantajına sahiptir. Türkiye ise 2002, 2004, 2007, 2008, 2009, 2010 yılları hariç olmak üzere rekabet üstünlüğüne sahiptir. Yine son tablo ile görüleceği üzere Türkiye, bölge ülkeleri üzerinde 2007, 2018, 2019 ve 2020 yılları hariç olmak üzere rekabet üstünlüğüne sahiptir. Sayılı yıllarda ise rekabet dezavantajlıdır.

5 mal grubu (Kimyasallar) açısından bölge, dünya ülkeleri üzerinde 2000-2020 yılları arası dönem itibariyle her yıl rekabet dezavantajına sahiptir. Türkiye de aynı şekilde rekabet dezavantajlıdır. Son tablo ile görüleceği üzere Türkiye, bölge ülkeleri üzerinde de açık ara ile rekabet üstünlüğüne sahiptir. Bu durum, 2000 yılından 2020 yılına kadar aynı şekilde devam etmiştir. Özellikle 2011, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında Türkiye, bölge üzerinde açıklamalı karşılaştırmalı üstünlük analizine göre güçlü rekabet üstünlüğüne sahiptir.

6 mal grubu (Mamul Maddeler) açısından bölge, dünya ülkeleri üzerinde 2000-2020 yılları arası dönem itibariyle her yıl rekabet dezavantajına sahiptir. Türkiye ise orta rekabet üstünlüğüne sahiptir. Yine son tablo ile görüleceği üzere Türkiye, bölge ülkeleri üzerinde de 6 mal grubu açısından açık ara ile rekabet üstünlüğüne sahiptir. Bu durum, 2000 yılından 2020 yılına kadar aynı şekilde devam etmiştir.

7 mal grubu (Makine ve Ulaşım Ekipmanları) açısından bölge, dünya ülkeleri üzerinde 2000-2020 yılları arası dönem itibariyle her yıl rekabet dezavantajına sahiptir. Türkiye için de aynı durum geçerlidir. Son tablo ile görüleceği üzere Türkiye, bölge ülkeleri üzerinde de açık ara ile rekabet üstünlüğüne sahiptir. Bu durum, 2000 yılından 2020 yılına kadar aynı şekilde devam etmiştir. Dikkat edileceği üzere Türkiye 7 mal grubu açısından, bölge ülkeleri üzerinde çoğu dönem, orta rekabet üstünlüğüne sahiptir.

8 mal grubu (Çeşitli Mamul Eşyalar) açısından bölge, dünya ülkeleri üzerinde 2000-2020 yılları arası dönem itibariyle her yıl rekabet dezavantajına sahiptir. Türkiye ise tüm dönem boyunca rekabet üstünlüğüne sahiptir. Yine son tablo ile görüleceği üzere Türkiye, bölge ülkeleri üzerinde de açık ara ile rekabet üstünlüğüne sahiptir. Bu durum, 2000 yılından 2020 yılına kadar aynı şekilde devam etmiştir. Hatta şu kadar ki 2010-2011 ve 2013-2018 yılları arası Türkiye, 8 mal grubu açısından bölge ülkeleri üzerinde güçlü rekabet avantajına sahiptir.

9 mal grubu (SITC’de Başka Yerde Sınıflandırılmamış Mallar ve İşlemler) açısından bölge, dünya ülkeleri üzerinde 2000-2020 yılları arası dönem itibariyle her yıl rekabet dezavantajına sahiptir. Türkiye ise 2008, 2009 ve 2012 yıllarında rekabet üstünlüğüne; diğer yıllar ise rekabet dezavantajına sahiptir. Son tablo ile görüleceği üzere Türkiye, bölge ülkeleri üzerinde 2012 ve 2013 yılları hariç olmak üzere rekabette dezavantajlıdır. 2012 ve 2013 yıllarında ise rekabette üstündür.

SONUÇ

Bölgesel ticaret ve bölge ülkeleri arasında işbölümü ve uzmanlaşma ile bölge ülkelerini ekonomik yönden harekete geçirmede dış ticaret en önemli araç olmaktadır. Dış ticaret, uluslararası mal, hizmet ve sermaye değişimidir. Dış ticaretten arı bir ortam düşünülecek olursa üretilen mal ve hizmetler belirli bir çerçevede sınırlanacaktır. Ülke, malı gerek olandan daha fazla üretirse üretim fazlası bir mal ortaya çıkacaktır ve ihracat gerekliliği doğacaktır. Ülke, bir mala ihtiyaç duyduğu ölçüde de ithalatın gerekliliği doğmaktadır. Dış ticaret olgusu ile iktisadi düşünce temeli; her malın en az maliyetli olacağı yerde üretilmesi gerekliliği ve en çok karlılık arz eden yerde satılması gerekliliğidir. Ekonomilerin en temel hedefi, maliyetleri azaltmak ve karlılığı artırmaktır. Yapılan tüm teorik araştırmaların ideası bu sonuçtur. Ayrıca ülkelerin temel ekonomik hedefleri ihracatı artırıp ithalatı azaltmaktır. Bu doğrultuda alınan kararlar doğrultusunda alınan önlemler ve hayata geçirilen uygulamalar, düzenlemeler, dış ticaret politikalarını oluşturmaktadır. Bu sebeptendir ki ülkelerin diğer ülkelerle rekabet içinde olması olağandır. Ülkeler, bu rekabet doğrultusunda kendi mallarında uzmanlaşıp, maliyetlerini azaltıp farklı mal gruplarına ulaşabilmek için dış ticarete ihtiyaç duymaktadırlar.

Eski dönemlerde ülkelerin faktör donanımları, teknolojileri, tercih ve maliyet yapıları farklılık arz ettiğinden eski yöntemler ile ülkeler arasındaki uluslararası ticaret farklılıklarının tespiti mümkün ve kolaydı. Günümüzde ülkelerin faktör donanımları, teknolojileri, tercih ve maliyet yapıları benzerlik arz etmekte olduğundan ülkeler arasındaki uluslararası ticaret farklılıklarını tespit edebilmek amacıyla endüstri-içi ticareti anlama ve tespit etme gereği doğmuştur.

Dünyada sadece iki ülkenin tam rekabet kuralları altında varsayıldığı durumda, homojen iki malı üreten bu iki ülkeler arası para alışverişinin olmadığı; mallar arası takasın olduğu; devlet müdahalesinin olmadığı ekonomik durumu klasik dış ticaret olarak tanımlamak mümkündür. Emek- Değer Teorisine dayanan klasik dış ticaret teorilerine bir eleştiri olarak neoklasik dış ticaret teorisi; emek dışındaki diğer faktörlerin göz ardı edildiğini, maliyet ve dış ticarete etkisini katmayan klasik dış ticaret teorisine karşıt olarak açıklanmıştır. Ülkelerin faktör donanımları, teknolojileri, tercih ve maliyet yapıları benzerlik arz etmekte olduğundan ülkelerin benzer ticaret ilişkisi olduğunu açıklar nitelikte yeni dış ticaret teorileri ortaya çıkmıştır.

Ülkelerin serbest piyasa koşulları altında ekonomilerini olgun seviyede tutabilmek, kaynaklarını en verimli şekilde kullanabilmek ve rakip malların fiyatlarını düşürüp piyasada büyük bir paya sahip olmak istemektedirler. İşte bu amaca ulaşabilmenin koşulu arz-talep dengesinin sağlamakla mümkündür. Rekabet gücünün arz-talep arasındaki dengeyi sağlayabilmesi

fiyat mekanizmasıyla gerçekleşir. Rekabet gücü makroekonomik ve mikro ekonomik olarak iki temel boyutta açıklanır: Makroekonomik boyutta rekabet gücü, ülkelerin uluslararası dış ticaret rekabetinin belirlenmesi amacı taşıırken mikro ekonomik boyutta rekabet gücü, ülkelerin kendi içlerindeki firmaların uluslararası dış ticaret rekabetinin belirlenmesi amacıyla.

Rekabet gücü, fiyata dayalı ve fiyat dışı çeşitli faktörlerden doğrudan etkilenmektedir. Rekabet gücünü fiyata dayalı olarak etkileyen faktörler; döviz kuru ve birim işgücü maliyeti iken fiyat dışı olarak etkileyen faktörler; üretim maliyetleri, verimlilik ve beşeri sermaye, makroekonomik ortam, teknoloji ve AR-GE, kalite, vergi uygulamaları ile finansal kaynaklar ve mali sektördür. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı ülkenin rekabet gücünü ithalata ve ihracata dayandırarak, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlük farklarını dikkate almadan sadece sonuç odaklı çalışmaktadır. Yani açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi ülkenin bir açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını ölçer.

Çalışmada 16 adet ülke, Türkiye'nin bölgesel işbirliği geliştirebileceği coğrafya olarak ele alınmış, bu ülkeler seçilirken yalnızca Türkiye'nin kara komşuları değil, Türkiye'nin güncel ticari yapısı ve bu ticari yapının tarihsel geçmişe dayanması sebebiyle Türkiye'nin kara ve yakın deniz komşuları olan ülkeler seçilmiştir. Bu ülkeler; Rusya, Irak, İsrail, Ukrayna, İran, Romanya, Libya, Yunanistan Bulgaristan, Suriye, Mısır, Azerbaycan, Gürcistan, Lübnan, Moldova, Makedonya olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'nin bölgesel ticaret rekabet gücünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler teorisi doğrultusunda analizi yapılmıştır. Analiz yapılırken öncelikle Herfindahl- Hirschman Endeksi'nden faydalanılmış ve ülkelerin tek tek pazar paylarının ön plana çıkarılması suretiyle piyasa yoğunlaşma oranı ölçülmüştür. Görülmektedir ki; endüstri içinde Pazar payı daha büyük olan ülkenin yoğunluk içinde ağırlığı artmakta; buna bağlı olarak da HHI değeri artmaktadır. HHI'da bir endüstrideki yoğunlaşma oranının belirlenmesi, her firmanın/ülkenin pazar değerinin karesi alınarak toplanmak suretiyle mümkün olmaktadır. Yine üçüncü bölümde WITS verileri esas alınarak Balassa'nın ve Vollrath'ın Teorileri ışığında alınan veriler analiz edilmiştir. Veriler analiz edilirken açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları, ülkenin belli bir sektör ihracatının toplam ihracatına oranının, aynı sektörün dünyadaki ihracatının dünya toplam ihracatına bölünmesi suretiyle hesaplanmıştır. Hesaplamalar neticesinde ulaşılan sonuçlar, tablolar halinde raporlanmış ve açıklanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin 2000 yılından bu yana ara mal endüstrisinde AKÜ katsayısı 1,1 seviyelerinde seyretmiştir. Yine bu tespitler ışığında Türkiye tüketim malları endüstrisinde diğer ülkelere göre karşılaştırmalı avantajlıdır. Son olarak Türkiye'de, sermaye malları endüstrisinde 2013 yılına kadar AKÜ katsayısında artış gözlenmiş; daha sonraki yıllarda dü-

şük bir ivme ile azalma ölçülmüştür. Çalışmada 10 adet mal grubu seçilmiş, incelenmiş ve rapor edilmiştir. Söz konusu mal grupları şu şekildedir: 0- Yiyecek ve Canlı Hayvanlar; 1- İçecekler ve Tütün; 2- Hammaddeler; 3- Mineral Yakıtlar, Yağlar ve İlgili Malzemeler; 4- Hayvansal ve Bitkisel Sıvı ve Katı Yağlar; 5- Kimyasallar; 6- Mamul Maddeler; 7- Makine ve Ulaşım Ekipmanları; 8- Çeşitli Mamul Eşyalar; 9- SITC’de Başka Yerde Sınıflandırılmamış Mallar ve İşlemler. Bu sınıflandırma BM Ticaret Veritabanında açıkça belirtilmiş ve makroekonomik olarak da küresel çapta kabul görmüş; bu şekli ile de literatüre girmiştir. Balassa, karşılaştırmalı üstünlüğü incelemek için bir ülkenin mal veya endüstri ticaretinin toplam dünya üzerindeki ihracatının payını, ülkenin toplam ihracatındaki payına oranı veren bir endeks oluşturmuştur. Bu endeks ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını ölçmek için oluşturulmuştur.

Değerlendirme sonucunda; Türkiye’nin, 0 malı(Yiyecek ve Canlı Hayvanlar) özelinde 2000-2020 yılları arasında rekabet üstünlüğü bulunmaktadır ve 0 mal grubunda uzmanlaşmıştır. Hinloopen sınıflandırmasına göre ise Türkiye’nin, 2000-2020 yılları arasında 0 malı özelinde zayıf rekabet üstünlüğü bulunmaktadır. Yine Türkiye’nin 1 malı(İçecekler ve Tütün) özelinde 2000-2006 yılları arasında rekabet üstünlüğü bulunmuş; bu üstünlük 2006-2008 yılları arasında rekabet dezavantajına dönüşmüştür. Ardından 2011 yılına kadar rekabet üstünlüğünü tekrar kazanan ülkemiz, 2011-2012 yıllarında da rekabet dezavantajına sahip olmuştur. 2013 yılından 2016 yılına dek rekabet üstünlüğünü tekrar elde etmişse de daha sonraki yıllarda rekabet dezavantajına sahip olmuştur. Türkiye 2(Hammaddeler), 3(Mineral Yakıtlar, Yağlar ve İlgili Malzemeler), 5(Kimyasallar), 7(Makine ve Ulaşım Ekipmanları) ve 9(Başka Yerde Sınıflandırılmamış Mallar ve İşlemler) malları özelinde 2000-2020 yılları arasındaki dönemde her zaman rekabet dezavantajlıdır. Ayrıca bu mal gruplarında da uzmanlaşma sağlayamadığı açıkça anlaşılabilecektir. Dikkat edilmelidir ki Türkiye, 6 malı özelinde 2000-2020 yılları arası dönemde tamamen rekabet üstünlüğüne sahiptir ve bu malda uzmanlaştığı aşikârdır. Hatta şu kadar ki bu dönemin büyük bir kısmında Türkiye, 6 malında orta rekabet üstünlüğüne sahiptir.

Yapılan çalışma, Türkiye’nin bölgesel ticaret rekabet gücünü anlamak hususunda farklı bir bakış açısı oluşturacak, Türkiye’yi ve bölgeyi makroekonomik anlamda analiz etmemiz açısından faydalı olacaktır. Sunulan bu perspektif, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler açısından analizin yöntemine ilişkin de somut bir örnek olacaktır. Çalışmada Irak, Libya ve Suriye’ye ait verilerdeki eksiklikler bölgenin istikrarsız yapısını gösterirken çalışmanın da eksik yönünü oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aras, O.N. ve Erdoğan, E. (2013). “Türkiye’nin Komşu ve Çevre Ülkelerle Dış Ticaret Stratejisinin Bölgesel Stratejiler İçindeki Performansı”, *Journal Of Qafqaz University-Economics And Administration*, 1 (2), ss. 138-150.
- Ata, S. (2013). “Türkiye ile Komşuları Arasındaki Ticaret Potansiyeli: Çekim Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme” *International Conference On Eurasian Economies*, 2013, ss.500-509.
- Batbaylı, Ş. (2017). Kırılgan Beşlilerin Dış Ticaret Rekabet Gücü: Karşılaştırmalı Analiz, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Coşkun Özer, A. (2019). “Türkiye’nin Komşu Ülkelerle Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), ss.292-313.
- Dinçer, M. Z. (2020). İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Uluslararası İktisat Teorisi ve Politikası, İstanbul.
- Doğan, A. ve Uzun, A. (2014). “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15 (1), ss. 325-344.
- Ergün, İ. (2000). “Devlet ve Ekonomi” . Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , ss. 1-27.
- Erkan, B. (2012). Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayılarıyla Belirlenmesi: Türkiye-Suriye Örneği . *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* , 8 (15) , 195-218 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijmeh/issue/54849/751081>
- Hekim Yılmaz, D. (2020). “Bölgesel Ticaret Anlaşmaları(BTA)’nın Gelişimi ve Derin Ticaret Anlaşmaları: Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları(STA) Açısından Bir Analiz”, *TESAM Akademi Dergisi*, 7 (1), ss.39-64.
- Kılıçkaya, H. (2018). Komşu ve Çevre Ülkeler İle Ticareti Geliştirme Stratejisi, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, www.ekonomi.gov.tr.
- Sezer, A., Ayalp Kılıçdağı, T. ve Ayman, S.G. (2007). “Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinde Türkiye’nin Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası-Stratejik Yaklaşımlar”, *TÜSİAD*, (5), ss. 243-257.
- Ticaret Bakanlığı. (2024). <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/tercihli-ticaret-anlasmalari>, Erişim Tarihi: 16.11.2024
- WITS. (2022). World Integrated Trade Solution, <https://wits.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 2022.2023.
- Yaşar, E. (2019). “Dış Ticarete Uluslararası Mal ve Piyasa Çeşitlendirmesi: Seçilmiş Ülkeler İçin Kümeleme Analizi”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 7(2): 85-106).

ULUSLARARASI İKTİSATTA İLERİ ARAŞTIRMALAR

yaz
yayınları

YAZ Yayınları

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3

İscehisar / AFYONKARAHİSAR

Tel : (0 531) 880 92 99

yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com